Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво–Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра загального та слов’янського мовознавства

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: «**Концепт “війна” у творчості Ярини Чорногуз»**

Виконала студентка 4-го року навчання,
Спеціальність: 035 Філологія
Спеціалізація: 035.01 Філологія
(українська мова та література)
Освітня програма: Мова, література та компаративістика
Яновська Марина Сергіївна
Керівник: Близнюк Катерина Ростиславівна
Рецензент: Гарбера І. В., кандидат
філологічних наук, доцент

Кваліфікаційна робота захищена з
оцінкою_____
Секретар ЕК_____
«___»_____20__ р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ 4
ВСТУП 5
РОЗДІЛ І. КОНЦЕПТИ І ЇХНЯ РЕАЛІЗАЦІЯ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 8
1.1 ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ» У МОВОЗНАВСТВІ 8
1.2 ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ 12
1.2.1 Словесні асоціації 14
1.2.2. Соматизми 15
1.2.3 Художні засоби 18
1.3 ІСТОРІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ КОНЦЕПТУ «ВІЙНА» 21
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І 24
РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ВІЙНА» У ТВОРЧОСТІ ЯРИНИ ЧОРНОГУЗ 26
2.1 Лексема *війна* як центр поля концепту 26
2.2 Військова лексика 27
2.3 Вербалізація концепту «війна» через соматизми 34
2.3.1. Тіло 35
2.3.2 Шкіра 37
2.3.3 Очі 38
2.3.4 Серце 40
2.3.5 Руки 42
2.3.6 Ноги 43
2.3.7 Плечі 44
2.3.8 Обличчя 44
2.3.9 Волосся 45
2.3.10 Кінцівка 46
2.3.11 Кістки 46
2.3.12 Кров 47

2.3.13 Голос 47
2.4 Вербалізація концепту «війна» через лексеми на позначення почуттів, відчуттів, станів.....48
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ. 52
ВИСНОВКИ.....54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 57
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТЕКСТОВОГО МАТЕРІАЛУ.....63

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. ЯВВК – «Як вигинається воєнне коло».
2. das. – [dasein: оборона присутності].
3. СУМ-20 – Словник української мови в 20 томах.

ВСТУП

Війна стала невід'ємною частиною публічного дискурсу в Україні десять років тому. Увесь цей час вона впливає на розвиток мови через появу неологізмів, активне запозичення чи актуалізацію застарілої лексики; вносить корективи у сприйняття навколишнього середовища людьми, тобто сприяє змінам у ставленні, оцінці та власне досвіді мовців. Щоб комплексно осягнути відбиття війни в мові, науковці вдаються до аналізу її як концепту.

Концептом вважають узагальнення знань, отриманих індивідом при взаємодії з певною реалією. Вони можуть бути досліджені як індивідуальне явище, притаманне конкретній людині, або як групове, наприклад, у межах асоціативного експерименту. В основі концепту можуть розглядати як окремий досвід певної особи, так і той, що формується на рівні нації, з її мовною, культурною чи історичною традицією. Концепти підсумовують бачення на об'єкт, подію чи явище, а також підпорядковують його людській логіці та пам'яті.

Ярина Чорногуз – поетеса, громадська активістка, військовослужбовиця, волонтерка, лауреатка багатьох літературних нагород. Вона приєдналась до, на той час, АТО в 2019 році в ролі бойового медика. Її збірки поезій зосереджують увагу лише на війні Росії проти України. Вони передають бачення солдатки на всі події, що відбуваються з нею, акцентують увагу на відчуттях, сприйнятті та ставленні жінки.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибити концептуальні знання про війну, як явище окреслене в просторі та часі; доповнити та описати бачення війни із погляду її безпосередніх учасників – солдатів та медиків, адже багато досліджень, що були проведені раніше – зокрема, від початку повномасштабного вторгнення – проводилися на матеріалах від цивільних людей, котрі, як правило, формують уявлення про війну, перебуваючи в тилу або не будучи прямим учасником бойових дій.

Об'єкт – концепт «війна» у поезії Ярини Чорногуз, а **предметом дослідження** є засоби вербалізації концепту «війна» – різнорідні лексеми та їхні сполучення між собою.

Метою роботи є дослідження специфіки вербалізації концепту «війна» на основі двох збірок поезії Ярини Чорногуз – «Як вигинається воєнне коло» та [dasein: оборона присутності].

Для реалізації поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

1) проаналізувати засади дослідження концептів у мовознавстві;

2) окреслити засоби вербалізації концептів;

3) простежити історію досліджень концепту «війна»;

4) виокремити засоби вербалізації концепту «війна» у поезії Я. Чорногуз;

5) класифікувати і схарактеризувати їх;

6) назвати особливості реалізації концепту «війна» у творчості авторки.

Виконання цих завдань передбачає застосування таких **методів**:

– концептуальний аналіз полягає у дослідженні концепту та засобів, якими він вербалізується, його структури та особливостей; уможливлює дослідження вербалізації концепту не лише з лінгвістичного аспекту, але й культурного, історичного, психологічного тощо;

– суцільної вибірки для зібрання лексичної бази, що вербалізує концепт «війна»;

– контекстуально-інтерпретаційний сприяє кращому розумінню аналізованих лексем, на основі сполучень, у яких вони стоять у тексті;

– описовий, в основі якого – інвентаризація та класифікація лексичних одиниць із визначенням їхніх характерних ознак.

Матеріалом дослідження стала вибірка лексем (близько 469 лексем: 259 із першої збірки та 210 із другої), через які вербалізується концепт «війна», із двох збірок поезії Ярини Чорногуз «Як вигинається воєнне коло» та [dasein: оборона присутності].

Новизна роботи полягає в тому, що вперше було досліджено концепт «війна» на матеріалах одразу двох збірок Ярини Чорногуз, визначено специфіку лексичних складників цього концепту.

Наукове значення роботи полягає в поглибленні концептуального бачення російської війни проти України та окресленні її характерних рис і проблематики на основі погляду учасників на неї. **Практичне значення** – можливість використовувати отримані результати в подальшому вивченні концепту «війна».

Апробація роботи. Окремі положення пропонованого дослідження були апробовані на VIII Всеукраїнській науковій конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Мовний простір сучасного світу» й будуть опубліковані в збірнику тез.

Структура роботи. Робота складається зі списку умовних скорочень, вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ І. КОНЦЕПТИ І ЇХНЯ РЕАЛІЗАЦІЯ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1 Поняття «концепт» у мовознавстві

Концепт – це поняття, у якого ще немає єдиного чіткого визначення, хоча ним послуговуються мовознавці, психологи, літературознавці, культурологи та інші. Першим, хто використав термін «концепт» був П'єр Абеляр, котрий в XI–XII століттях використовував його на позначення засобу охоплення змісту. У розумінні вченого «концепт» називає спроможність творчо відтворювати смисли, суб'єктивно, на основі індивідуального досвіду, аналізувати та сприймати реальність [65].

Є багато версій трактування терміна «концепт». Одними із провідних праць, де окреслюють це поняття є тексти А. Вежбицької [70], Р. Джекендофа [67], для яких воно є підсумуванням надбань людського досвіду та знання, яке може бути як позначеним у мові, так і виявлятись у позамовних процесах – через жести, міміку, почуття. А. Вежбицька розділяє концепт-мінімум та концепт-максимум, що позначають відповідно неповне (коли людина має поверхневе уявлення про об'єкт) та повне знання про реалію.

В українському мовознавстві привертають увагу доробки С. Жаботинської [22], В. Жайворонка [23], А. Загнітка [24], М. Кочергана [31], О. Селіванової [46, 47], котрі розглядали «концепт» в контексті когнітивної лінгвістики, сприяли уточненню його структури, підходам до визначення обсягу та шляхам встановлення специфіки формування й вербалізації.

О. Селіванова трактує концепт як інформаційну структуру свідомості; одиницю пам'яті, що є узагальненням усіх знань (вербальних – ословлених та невербальних – тих, що залишаються на рівні ментальних процесів, та не мають чи не потребують словесного вираження) про об'єкт, одержаних через процеси

взаємодії свідомого та несвідомого [47, с. 410]. Він важливий для розуміння того, як позначається та відбивається досвід людини в процесах мислення чи пізнання світу.

С. Жаботинська так само наголошує на тому, що концепти – це одиниці пізнання світу. Вони утворюються й зберігаються не в мові, а в мисленні конкретної людини. Мова ж необхідна для активації концептів, що відбувається за рахунок вбудовування в них внутрішньої форми. Дослідниця розділяє концепти на номінативні (вербалізовані в мові) та остенсивні (образи, гельштати, схеми діяльності) [22, с. 255].

В. Жайворонок визначає концепт як поєднання форми поняття та його ідеї (смисли). Слово-номінація (або мовний знак) перетворюється на слово-концепт через розширення їхнього семантичного поля, котре відбувається внаслідок змін і набуття концептуальних значень мовними одиницями, що його пояснюють чи відображають [23].

«Сучасний лінгвістичний словник» у редакції А. Загнітка подає декілька визначень «концепту». У першу чергу, він пише про нього як про оперативну одиниці мислення та психіки, котра передає досвід людини або об’єднує смисли потрібні людині в процесі мислення [24, с. 346]. Крім того, це об’єднання всього, що людина знає про об’єкти світу: дані про предмет, взаємозв’язки, властивості тощо. Узагальнення індивідуального досвіду людини через підпорядкування його уже відомим, створеним суспільством категоріям та класам. Подібної до другого визначення думки дотримується й Н. Таценко [56, с. 105].

О. Воробйова подає ще декілька трактувань слова «концепт». У першому вона визначає цей термін як одиницю свідомості, складник «колективного несвідомого», що передає знання людини, оречевлюється та вербалізується мовними засобами, і водночас включає невербалізовану частку інформації. У другому концепти – це ментальна картинка, частіше невербалізована, яку, тим не менш, можна побачити або відчути [10, с. 4].

Якщо розглядати концепти з підходу, застосованого до них, то в лінгвокогнітивному це частина ресурсів людини – ментальних чи психічних. У такому випадку концепт стосується інформаційного фонду людини та передає її знання і досвід. Найчастіше мовознавці послуговуються саме таким тлумаченням. За лінгвокультурологічним підходом концепт – концентрат культури. У цьому випадку ми розглядаємо його як явище спільне для представників одного етносу, а не індивідуальне. При семантико-когнітивному підході – до уваги береться семантика мовних одиниць, через яку має відбуватись розуміння змісту концепту. Тут відбувається дослідження лексична та граматична основа мовних одиниць. Крім того, виділяють логічний та філософський підходи, де відбувається аналіз концепту поза межами мовних знаків та сприйняття знакової природи концепту.

В основі вербалізованих концептів завжди перебувають елементи мови. К. Голобородько називає головним складником концепту слово, а структурою в такому випадку виступає структура всіх означень цього слова. Крім того, концепт поєднує авторське сприйняття слова, а також первісних трактувань про нього та традицію вживання [13, с. 271].

Тоді як О. Зайченко наголошує на тому, що концепт хоч і може співвідноситись зі словом у котромусь із його значень, але є значно ширшим за конкретне лексичне значення [25, с. 78]. В. Літяга спрощує це визначення аж до концепту, як єдино правильного, найважливішого значення слова [32, с. 49]. І. Колегаєва вносить версію про розсіяність концепту в мовних знаках, що зумовлює необхідність досліджень усіх мовних одиниць, у яких він проявляється [28, с. 122].

Основними рисами концептів за О. Зайченком є ментальна репрезентація – як речі пов’язані між собою; ідеальність образів; вербалізація словами [25, с. 79].

Як і єдиного для всіх визначення слову «концепт», немає і узгодженого способу його класифікувати

А. Загнітко виділяє такі підходи до класифікації концептів: наскільки вони орієнтовані на мову, як через моделі психологічної діяльності *«фрагменти реальності співвідносяться зі сценаріями, схемами, фреймами, гештальтами, слотами»* [24, с. 349]. Додатковою також є класифікація концептів через естетичні та етичні категорії, за дискурсом з якого виходять концепти, за динамічністю (стійкі та перемінні), за оцінним складником, за тематикою.

О. Зайченко наголошує на подвійній сутності концепту, де одна – психічна, а інша – мовна [25, с. 79]. К. Голобородько ділить їх на прості та складні, залежно від вираженням одним словом чи словосполученням і реченням.

О. Воробйова кваліфікує концепти за змістом. У неї знаходимо категорійні, теософські, телеонімні, антропоконцепти, емоційні, психологічні, екоконцепти, міфоконцепти (концепти-міфологеми) [10, с. 7]. А О. Юрченко пропонує тематичний розподіл: емоційні, навчальні, текстові концепти. Та дискурсивний: педагогічний, релігійний, політичний [63, с. 270].

Найбільш повний перелік класифікацій концепту знаходимо в роботі О. Шевченко, де виділено тринадцять способів класифікації концептів. В першу чергу за гнесеологією – як наукова та повсякденна свідомість може передавати дійсність. Далі за способом вираження: пізнавальні та художні. За тим, чи є вони присутні в міжнародних дискурсах, чи обмежені одним етносом. Первинні та вторинні за походженням, і окремо за часом існування. Як і К. Голобородько розділяє класифікацію концептів на прості та складні залежно від елементів у них. За тим, кого стосується той чи інший концепт. Тут можна говорити про універсальні, національні, соціо- та індивідуально-культурні розмежування. Також за тим, як вони проявлені в мові – на рівні граматики, лексики, фразеології. За змістом: концепт-мінімум, максимум та енциклопедичний додаток. За рівнем абстракції – концепти-універсалії та концепти-символи. Окремо також існує класифікація за когнітивним осягненням: існують базові, конкретні та абстрактні. За критерієм досвіду та характером змісту [62, с. 129].

Про визначення терміна «концепт» можна сказати таке: це об’єднання всіх ознак та знань про реалію, це також усвідомлені фрагменти досвіду, які зберігаються в пам’яті через набір стереотипів та категорій, а ще необхідність водночас відобрази світ таким, як він є, але й підпорядкувати його людським потребам, спростити та детермінувати.

1.2 Засоби вербалізації концептів

Існує декілька основних підходів до вивчення концептів: за орієнтованістю на мову; співвіднесенням освоєних елементів реальності із наявними в кожної людини сценаріями, схемами тощо; оцінкою відповідно до етичних і естетичних цінностей окремого мовця; за дискурсами, у яких вони встановлені тощо.

У нашому дослідженні ми скористаємось підходом, що характеризує концепти через мовні засоби, які їх виражають.

С. Жаботинська розділяє концепти на вербалізовані – пояснення яких може відбуватися лише словесно, через номінацію; та невербалізовані – вказують на відповідний референт – об’єкт позамовної дійсності, на який може вказувати відповідний мовний знак [22, с. 255]. До невербалізованих (або позамовних) засобів зараховують жести, міміку, пози, рухи, парамову. Крім того, візуальні, аудіальні, нюхові, тактильні та смакові асоціації.

І. Голубовська вербалізацією концепту називає процес представення його мовними формами, до яких належать фонеми, морфеми, слова, словосполучення, речення й тексти. Але вчена наголошує на тому, що вербалізація – це лише частина прояву концептів, адже також вони можуть реалізуватися через образи, картини та схеми [15, с. 54].

Вербалізацію концептів досліджували також О. Борисов [5], Т. Семашко [45], М. Скриник [49]. До вербалізаційних засобів вони зараховують лексеми, частини мови, словосполучення, фразеологізми, пареміологічні одиниці, стилістично

забарвлені одиниці, художні засоби (здебільшого метафори, метонімії, порівняння, епітети), речення (також структурні та позиційні схеми речень), тексти та сукупності текстів.

Опис концептів у такому випадку відбувається через визначення його ядра й периферії.

Н. Матушевська називає ядром провідну лексему, що виконує номінативну функцію концепту. Вона найкраще передає ключову семантику і дозволяє простежити етимологію, а також об’єднує всі одиниці з абстрактною семантикою. Відповідно до цього, всі абстрактні ознаки, складники концепту дослідниця зараховує до периферії [34, с. 75].

М. Полюжин ядром називає зібрання найбільш загальних, очевидних ознак конкретного об’єкта, відомих та зрозумілих усім носіям певної культури. Його основна функція – бути номінативним компонентом концепту, чуттєво-наочним образом. Наступний структурний елемент – це навколо-ядерні пласти, тобто додаткові ознаки концепту, які зазвичай аналізують за рівнем абстрактності. Периферія формується здебільшого через слова (вислови), використані в переносному значенні, що можуть мати емоційне забарвлення – сюди дослідник зараховує прислів’я, приказки, крилаті вирази тощо [40, с. 218].

Деякі дослідники (зокрема М. Кочерган) розділяють ядро та периферію за кількістю елементів у них. Так, до ядра належатимуть ті слова, яких було вжито найбільше, тоді як периферія складається із допоміжних елементів – синонімів, слів вжитих у переносному значенні тощо [31, с. 160].

Для нашого дослідження важливими є вербалізовані складники концептів. Зокрема ті, що виконуватимуть номінативну функцію, художні засоби (зокрема метафори, епітети та порівняння), слова-соматизми.

1.2.1 Словесні асоціації

Всі процеси, що відбуваються при пізнанні певних реалій ґрунтуються на відношеннях, зокрема, синтагматичних та асоціативних.

Синтагма – поєднання двох або більше послідовних одиниць; реалізується на морфемному, лексичному чи синтаксичному рівнях. Член синтагми розкриває мовну вартість лише у відношенні з попереднім або наступним членом. Обов'язковими рисами синтагми є порядок (послідовність) та конкретна обмежена кількість елементів.

На противагу цьому є асоціація – враження або думка, що виникає при називанні або прочитанні слова. Асоціації визначають попередні досвіди людини, підсумовують знання про ту чи іншу реалію із метою виявлення реакції, враження чи певної ідеї про конкретний об'єкт, з яким реципієнт взаємодіє. Вони не є послідовними чи обмеженими, виникають індивідуально в кожного мовця та визначаються попередніми взаємодіями з окремими реаліями.

Термін поширений здебільшого в психології, як складник тесту-експерименту. У той час як в СУМ-20 воно трактується як поява нових уявлень чи почуттів як реакцій на інше (уявлення чи почуття) за рахунок зв'язків між деякими нервово-психічними актами [50]. Першим же подано визначення про асоціації, як зібрання людей у групи заради виконання певних функцій, цілей.

Для лінгвістів це в першу чергу спосіб утворення чуттєвих образів.

А. Загнітко подає визначення асоціацій як порівняння окремих явищ через виявлення між ними спільних ознак [24, с. 48].

На думку С. Єрмоленко, асоціації сприяють конкретно-чуттєвому розумінню художнього тексту. У неї знаходимо поділ асоціацій на звичайні та несподівані, залежно від того, як вони з проявлені – через сталі, звичні зв'язки або нові, неочікувані сполучення [21].

Дослідження асоціативних зв’язків відбувається через виявлення всіх реакцій та вражень про предмет чи явище у зіставленні його з іншими предметами за рахунок спільних рис чи якостей. Фердинан де Соссюр вказує на те, що слова, які мають певні спільні риси, розподілені у пам’яті людини за групами. У їхній основі спільність змісту чи форми.

Ірина Гоцинець на основі досліджень Шарля Баллі визначає, що структура асоціативного поля визначається за двома ознаками: внутрішньомовна пов’язаність та позамовна; та є змінною в різних ситуаціях – має ситуативний та суб’єктивний характер [18]. Трактування асоціативного поля – це про визначення асоціативних одиниць до слова-стимула та групування їх за певними напрямками, спільними ознаками.

В. Солопій вказує на поділ асоціацій за впливами: персональний досвід окремої людини, сприйняття та реакції спричинені психічними чинниками, належність до окремого культурно-мовного простору [51, с. 225].

При виконанні експериментів та завдань, психологи виносять словесні асоціації, як засіб дослідження досвідів та знання людини про реальність. У такому випадку асоціативний експеримент – це метод дослідження наявної в респондентів інформації про навколишній світ, завдяки чому уможливлюється подальше дослідження ментального лексикону представників, як правило, одного мовного середовища [38, с. 27]. Схоже трактування асоціацій застосовують і мовознавці.

Ми надалі досліджуватимемо саме словесні асоціації, через які вербалізовано концепт «війна» у письмовому мовленні Я. Чорногуз.

1.2.2. Соматизми

Людині ще від найдавніших часів притаманний антропоцентризм. Всі знання та враження про навколишній світ вона намагалася трактувати через власне тіло. Окремі реакції – позитивні чи негативні – виникали через те, як їхні чинники

сприймалися тілом (щонайменше відчуття болю, печалі тощо). Через необхідність підсумувати певні досвіди про взаємодію із середовищем, люди зверталися до тілесності в сполученні зі словами, що відбивають процеси та стани. У такому ключі варто розглядати й соматизми при дослідженні *війни* та її наслідків.

Слово соматичний походить від грецького *soma*, котре перекладається як тіло. Відповідно, прикметник *соматичний* – це той, що стосується тіла, окремо від розуму. Вперше термін було використано у другій половині XVIII ст. [69].

В українському мовознавстві соматизми як лексеми на позначення частин тіла у різних слов'янських мовах детально аналізує О. Мельничук. Вчений простежує, які назви збігаються із праслов'янськими, які зазнали змін на користь інших слів або ж повністю вийшли з ужитку. З усіх лексем найменших змін зазнало серце, що радикально змінилося лише у верхньо- та нижньолужицькій мовах, де воно вимовляється подібно до утроби (внутрішніх органів) [36, с. 544]. У ньому ж приділено увагу лексиці, що стосується відчуттів, почуттів, емоційних станів людини: більшість із них походить із праслов'янської мови та не зазнала великих змін, хоча деякі й набули нових, додаткових значень із часом [26, с. 37].

Дослідженням соматизмів як частини прояву концепту або як засіб осмислення та передання окремих реалій чи явищ займались О. Государська, Л. Мойсеєнко, І. Сівков та інші.

Соматизми або представлення розуміння про світ через людське тіло вважають однією із найдавніших форм концептуалізації, узагальнення знань та досвідів. Саме через зміни в ньому, різні його характеристики відбувалось перше трактування світу та тих реалій, із якими уживались людські істоти. Первісне розуміння власних потреб, навчання та освоєння проходили через тіло та відбивались на ньому.

І. Сівков трактуючи причини саме такого підходу пише, що в основі цього явища – бачення себе центром Всесвіту, універсалії, через яку можна передати будь-яке явище, підсумувати загальне знання [48, с. 119].

Власне тіло для людини було найзрозумілішою константою, через яку вона будувала картину світу.

О. Государська підтримує цю думку та висловлює ідею, що саме через соматизми людина приходить до усвідомлення абстрактних понять, до яких належать простір і час, мораль, різнорівнева діяльність людини [17, с. 40].

Так, вона виносить соматизми як окремий концепт, складовими якого виступають частини тіла людини. Вибудовує ядерні складові концепту, показує на прикладах найважливіші асоціації. Одним із проміжних результатів її дослідження є те, що з деякими із соматизмів є усталені на рівні етносу асоціації. Так очі та вуха позначають уважність, руки – працю чи допомогу, серце – емоційність, ноги – опору та рухливість.

Підсумками досліджень цих вчених є визначення функційного та асоціативного наповнення до окремих частин тіла людини. Так, голова – функціональна значущість, позначає важливі частини. Також управляє мисленням і розумом. Набуває значення життя. Очі, як і серце – виражають почуття та емоції. Руки – функція опору (протистояння) та опори (підтримки), а також діяльність. Ноги – підтримка, опора, а ще рух. Тіло – обмежена у просторі матерія, основна наймасивніша частина чогось. Обличчя – загальні особливості, риси [17, 37, 48].

А. Тимошенко розділила соматичні конструкції на категорії відповідно до кількості елементів із ними пов’язаних. Так вона виділяє двокомпонентні та багатокомпонентні конструкції на позначення душевного стану, в основі яких завжди присутній іменник-соматизм [57, с. 106].

В основі такого дослідження були окремі словосполучення, котрі видались авторці статті показовими для аналізу станів персонажів, їхнього сприйняття подій, ставлення та вибудови картини світу. Вона не зосереджувалась на художніх засобах, як частини формування соматичних сполук.

Нам, при дослідженні соматизмів як однієї із категорій концепту «війна» у поетиці Ярини Чорногуз, практичними видаються обидва типи аналізу: і на рівні

художніх засобів – здебільшого метафор та метонімій, хоча також і порівнянь та епітетів – та згідно із кількістю компонентів, що складають конструкції.

1.2.3 Художні засоби

Для переосмислення соматизмів, виявлення їхніх нових характеристик та контекстів уживання послуговуються художніми засобами, із яких найістотнішими та найчастішими можна назвати метафори та метонімії. Хоча так само послуговуються для досліджень епітетами та порівняннями.

Найбільш поширеним засобом, потрібним для віднаходження нових рис та ознак будь-якого предмета є метафора. За словами А. Коваля це троп, в основі якого – використання слів чи словосполучень у переносному значенні через подібності або аналогії (сюди відносимо ознаки за кольором, формою, значенням тощо) [27, с. 26].

Вона стосується поєднання давно відомого людям образу із непередбачуваним новим, завдяки виявленню спільних рис. Тут йдеться про надання об’єктам властивостей, неунормованих мовною традицією. Характерні дослідження метафор мали М. Блек, котрий говорить про метафору як про сполучення слів, одне із яких має переносне або незвичне значення та зумовлює інше, із яким воно сполучене, виявляти нові ознаки чи тлумачення [66, с. 275]; та Дж. Лакофф, який виносить погляд на метафору як засіб розуміння абстрактних концептів, при тому основа нашого концептуального бачення світу лишається неметафоричною; вона також допомагає із конструюванням або спрощенням сприйняття абстрактних понять або явищ [67, с. 115].

За когнітивним підходом метафору визначають як засіб надавання слову рис йому раніше нехарактерних, що зумовлює появу нових суб’єктів та розширює сферу досвіду людини. Серед функцій можна виділити найменування, пояснення, оціночну та декоративну [53, с. 233].

А. Загнітко виділяє такі типи метафор: номінативна (Коваль називає її загальномовною, а О. Пономарів – стертою) – яку можна відносити до прямих номінацій за рахунок втрати нею образності; образна – в основі якої розуміння світу через поєднання людського почуття з реаліями; мовна – соціальний досвід мовців, відтворювана надалі в мові; художня – належить конкретному автору та має естетичну функцію [24, с. 413]. Також цього існують індивідуально-авторські метафори. Вони є, як правило, неповторювані або одноразові. Ще одним видом метафори є розгорнута – утворена *«ланцюгом метафоричних вживань слів, які взаємно доповнюють одне одного»* [27, с. 27].

Л. Мацько розділяє метафори за тим, яких рис вони надають об'єкту: при перенесенні назви або ознаки однієї істоти (чи неістоти) на іншу – може бути в різних комбінаціях [36, с. 329].

Дослідники М. Скриник та Т. Стретович виділяють класифікацію метафор за тематичною належністю вихідного домену. Зокрема актуальною для нас буде мілітарна (військова) метафора [49, с. 173].

О. Вербовецька [8] та Л. Приблуда [42] визначають три види метафор.

Перші – іменникові, в основі яких іменники, які замість номінативної функції, мають означальну (характеристики). Їх від звичайний номінативних іменників виділяє емоційне забарвлення. Найчастіше вони складаються з одночленного іменника.

Прикметникові (можуть виступати як метафоричні епітети) – надають якісну або опредмечену ознаку, додають експресивності об'єкту.

Одразу зазначимо розрізнення між метафоричними епітетами та епітетами як такими. Метафоричні епітети – це про перенесення на один предмет рис, якостей та ознак, притаманних іншим. Сюди можна віднести перенесення рис характеру або емоцій людини на неживі предмети. У цих своїх характеристиках він наближений до персоніфікації [59].

Епітет – надання предмету ознак, характерних для нього, щоб акцентувати на цій його визначальній якості. Як і метефоричні епітети, вони бувають авторськими та сталими (постійними). Основна мета епітетів – визначити або акцентувати на основних рисах об'єктів чи дій. Як і метафори вони можуть показувати новий бік предмету, відкривати його нові трактування та індивідуальні характеристики. це також про увиразнення однієї ознаки за рахунок розділення її на декілька допоміжних [27, с. 36].

Дієслівні метафори – один із членів виражається дієсловом у переносному значенні [8, с. 21]. Можуть виражати психологічний стан. Фактично, різновидами дієслівних метафор є персоніфікація та метонімія.

Метонімія – стосується перенесення ознак із одного явища на інше, котре пов'язане з ним у той чи інший спосіб. На відміну від метафори, метонімія не потребує, аби зіставлювані предмети мали спільні риси. Зв'язки при метонімії можуть відбуватись між автором і текстом, містом і його жителями, річчю та тим, із чого її зроблено тощо [27, с. 28].

В основі метонімії поділ речей на ціле-частину, та перенесення ознак, функцій та властивостей з більшого (загального) об'єкта на менший.

Персоніфікація – перенесення людських ознак на складові навколишнього світу: предмети, тварин, рослин, явища тощо. Основною функцією можна назвати олюденення світу, підпорядкування його законів під людську логіку сприйняття через надання непритаманних йому рис – діяльності, мислення та емоцій. Персоніфікації бувають як частковими (коли об'єктам надаються окремі людські почуття) та повні (коли предметам надають всі ознаки людини – емоції, мислення, діяльність; відбувається повне перенесення рис людини) [27, с. 28].

Окрім цих художніх засобів, соматизми можуть виступати як частина порівняння.

Порівняння – це пояснення одного предмета через інший, на основі спільної риси, характеристики. Л. Мацько вказує на важливість вживання найсуттєвіших

ознак. Також на способи його вираження: порівняльний зворот; через використання форми орудного відмінка; як підрядна частина складного речення тощо [36]. А. Загнітко розділяє порівняння на три типи відповідно до структури – сполучникові, безсполучникові та з порівняльно-модальними частками. А О. Пономарів додає, що порівняння може стосуватись усіх явищ та реалій – зіставляти можна істоти й неістоти, фізичні та ментальні процеси, конкретні та абстрактні об’єкти [41, с. 41].

1.3 Історія лінгвістичних досліджень концепту «війна»

Термін «війна» у будь-якому прояві несе початково негативну конотацію. Першим та найтиповішим визначенням його буде боротьба однієї сторони проти іншої. Продовження може бути довільним: за територію, за ідеї, за возз’єднання братських народів і ще багато додаткових. Крім того це слово завжди вимагає переможця та переможеного.

Зі Словника української мови в 20 томах виносимо два основні визначення терміну «війна». За першим – це «організована збройна боротьба між державами, народами або ж збройними угрупуваннями всередині країни». Другий – «стан ворожнечі між ким-небудь, суперечка, сварка з кимось; боротьба» [50].

У контексті міжнародного права цим терміном позначаються міждержавні конфлікти, при яких є потреба використовувати збройні сили [2, с. 559]. Тут варто наголосити на тому, що конкретне слово «війна» в інтернаціональному трактуванні обов’язково пов’язане із двома незалежними країнами.

Незважаючи на те, що загально прийнято очікувати суто негативних трактувань та ставлення до лексеми «війна», Л. Брославська у своєму аналізі визначає дві дещо оксимиронні конотації. Перша – цілком негативна – акцентує увагу на сприйнятті війни як символу зла, безнадійності, таких емоціях як печаль, стустошення. Друга звертає увагу на дещо інші риси – прибуткова справа,

сміливість, спонтанність і творче начало [6, с. 49]. Це дає змогу вибудувати антонімічні ряди на рівні емоційному: страх-хоробрість; матеріальному: втрата-прибуток та інших.

Аналізи концепту «війна» на основі різних текстів проводились неодноразово. У контексті російської війни проти України нам цікавими будуть результати досліджень Гоменюк, котра за основу взяла текст О. Забужко «І знову я влізаю в танк»; стаття спільного авторства О. Барташук, А. Ніколаєвої та М. Тарасюк на основі тексту «Маріупольський процес» [1], а також дослідження Т. Вільчинської на основі текстів газет [9].

У своїх дослідженнях всі ці автори вносять додаткові риси до розуміння як окремо лексеми «війна» відповідно до тлумачень, яких вона набирає, так і постає загальне розуміння концепту «війна». У результаті аналізу тексту О. Забужко, у О. Гоменюк є представлені такі ядра концепту як: *інформаційна (інформаційна війна), воєнні (бойові) дії, фронт, битва, воювати, конфлікт* [16, с. 22].

Т. Вільчинська називає лексеми іншомовного походження *агресія, конфлікт,* синонімічні до війни *боротьба,* також залежну термінологію *вторгнення, атака, операція*. До того ж вона наголошує на частому поєднанні слова «війна» із ад’єктивами, які підсилюють враження. Та приділяє увагу словесним утворенням, з предикатною основою, фразеологічним номінаціям та метафорам і метафоричним епітетам [9, с. 112].

Т. Храбан та О. Шостак виділяють мініконцепти *праця, ворог, ненависть, страх, соратник, поранення, смерть, зруйнування, велич та бруд* [61]. Це певною мірою збігається із найбільш показовими елементами, які виводить О. Колесник. Він називає *хаос, мир, життя, ворог патріотизм, втрата, смерть, битва, ворог, війна як жива істота, зброя, ненависть, емоція* [30].

У статті «Асоціативне поле концепту війна у свідомості української молоді» К. Близнюк та Р. Скідченка було розглянено концепт «війна» через асоціативний експеримент та на основі 1009 реакцій виділено ядро та периферію. Це одне із

наймасштабніших досліджень концепту «війна», котре стосується винятково реалій українців після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2024. До найбільш поширених асоціацій зараховано: *смерть, біль, страх, кров, жах*. Всі вони мають виключно негативну конотацію. До периферійної – менш поширеної та очевидної зони – належать *сльози, втрати, горе, росія, зло, ненависть, страждання, вибухи, геноцид, перемога, закінчиться, руйнування, вбивства, Буча, жахіття, злочин, розруха, голод, мир, руїна*. Тут виникають окремі реакції, котрі можна трактувати як ті, що мають позитивну конотацію. Також маємо топоніми, пов'язані із початком повномасштабного вторгнення Росії до України [3, с. 20].

Важливою для нашого дослідження є стаття Н. Гаврилюк «Поезія фронтовиків: образи війни в поезії Ярини Чорногуз» [12]. Авторка роботи досліджувала образ війни у межах першої збірки Ярини Чорногуз – «Як вигинається воєнне коло». В основі її праці – прояви соматизмів, як засобів вербалізації та ототожнення війни. Зокрема, велику увагу вона приділила очам, серцю, крові, голосу та тіла. Основними тезами із цієї статті вважаємо такі:

– очі – засіб комунікації на війні, але також і бачити та сприймати її;

– голос так само задовольняє потребу говорити, але також фіксувати в мові втрати та наслідки війни;

– кров прирівнюється до смерті;

– серце ще один засіб комунікації, але також і шлях до самопізнання, яке відбувається через дослідження емоційного стану;

– тіло передає наслідки на війні через сліди, котрі вона на ньому лишає;

– ідеалом є любов.

Як бачимо, при дослідженні концепту «війна» завжди виринають повторювані, загальні одиниці вербалізації. Обов'язковими складниками його завжди є терміни боротьба та варіації й форми цього слова, антонімічні пари життя-смерть, війна-мир; емоції, здебільшого негативної конотації: ненависть, страх, відчай.

Висновки до розділу І

Концепт – збірне уявлення про певну реалію, наслідок взаємодії з нею або спосіб сприйняття її. Він узагальнює знання індивіда або групи людей про навколишній світ, отриманих завдяки різноманітним факторам. До таких факторів належать: особистий досвід, мовна традиція, історичні, культурні, політичні чи соціологічні чинники.

Для нашого дослідження важливим є зосередження концепту на мові, як засобі його вираження. Ми розглядатимемо вербалізацію концепту «війна», здійснену різночленними лексемами (котрі часто виконують функцію номінації), через художні засоби (здебільшого метафори та епітети), соматизми.

Зосередження на соматизмах (тілесності) у дослідженні допомагає сприйняттю окремих досвідів, а також переданні їх іншим людям. Вивчення світу через процеси у власному тілі допомагає кращому засвоєнню інформації про окремі реалії. Особливо актуальними вони виявляються під час війни, адже воно є найбільш чутливим до тих змін, небезпек та наслідків, котрі вона приносить.

Засобом виникнення вербалізованих одиниць концептів є словесні асоціації. Вони виникають як мовні або позамовні реакції на певне явище, назване слово, подію тощо. Асоціації здебільшого є індивідуальними, хоча можуть збігатись у різних реципієнтів за рахунок спільності досвідів та, часто, мовного чи культурного середовища.

Війна – це явище, із яким людина співіснувала протягом усієї її історії. Нею позначалась будь-яка боротьба за владу, територію, матеріальні чи моральні цінності. У сучасному правовому розумінні – це збройний конфлікт між двома сторонами, результатом якого є капітуляція переможеного та нав’язування правил, визначених переможцем.

Концепт «війна» був неодноразово проаналізований у контексті різних історичних подій та їхнього відображення. Найчастіше при його розгляді виділяють

тематичні групи, наповнені лексеми із різною конотацією (як правило, негативною). Одними зі спільних груп, котрі вдавалось визначити дослідникам є: боротьба, смерть, ненависть, біль, перемога та мир. Увагу до проявів тілесного при дослідженні лексичного матеріалу до концепту «війна» виявляли Н. Гаврилюк та Г. Яворська.

РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ВІЙНА» У ТВОРЧОСТІ ЯРИНИ ЧОРНОГУЗ

2.1 Лексема *війна* як центр поля концепту

У центрі лексичного поля, через яке вербалізується будь-який концепт, стоїть його слово-назва, тому, цілком очікувано, відправним пунктом аналізу концепту «війна» у творчості Я. Чорногуз є сама лексема *війна (ЯВВК. С. 9, 56, 64, 105, 120; das.: С. 47, 54, 58, 101, 109).*

У текстах вона сполучена з лексемами, що виконують функцію означення; епітетами: *війна кількасотлітня безперервна (ЯВВК, с. 9); війна кругла, війна колова, війна-щит, війна гола. (ЯВВК, с. 53); земляна, руда, покинута на чорному степі, непізнавана, траншейна війна (ЯВВК, с. 64); війно з червоного вирію (ЯВВК, с. 105); війна звична (das., с. 47); замовчана війна (das., с. 58).* Всі ознаки є неповторюваними та мають на меті показати різні рівні сприйняття війни. Зокрема *звична та безперервна* стосуються часової категорії, а *покинута в степу та траншейна* – простір. Ознаки *кругла та колова* вказують на повторюваність подій на війні, відсутності завершеності. *Війна-щит* може мати одразу два трактування: пов’язана із загиблими солдатами, яких називають «на щиті» – тобто та, що несе непомірні втрати; або ж війна як захист від нападників.

Метафори, у яких присутня лексема війна є дієслівними: *війни забирають кінцівки (ЯВВК, с. 120);* та іменними: *голод війни (das., с. 54); присутність війни / відсутність (das., с. 101); плоди війни (das., с. 109)* – та вказують, як правило, на її негативні наслідки (жертви – втрачені кінцівки та смерті).

Трапляються й порівняння: *війна не море / не розгорнуті дерев’яні крила (ЯВВК, с. 120), війна – мить зустрічі сонця і воску (ЯВВК, с. 120)* – додають художньої образності нових ознак, є нейтральними за змістом.

Ярина Чорногуз ніколи не використовує стилістично забарвлені форми слова *війна*. Для її поезії нехарактерими є яскраві образи та вирази.

Війна в її віршах має лише два етапи: початок – *війну розпочато (ЯВВК, с. 120)*, та кінець, котрий може дорівнювати лише смерті людини: *є війни, на яких тобі треба вмерти (ЯВВК, с. 120)*.

Як бачимо, війна не має винятково негативну конотацію. Часто вона сприймається як явище, із яким люди навчились співіснувати. Або те, про яке забувають (уникають говорити).

2.2 Військова лексика

Війна у свідомості носіїв мови розкривається через номінації та характеристики низки реалій: простір, окупація, зброя, люди, ворог, втрати, медицина. Як важливі частини воєнної реальності, вони не є пласкими, односторонніми, а набувають різноманітних рис і деталей, що проявляються у лексиці на їхнє позначення.

Велика увага в поезії приділена **простору.** Зміни, яким піддається простір у віршах, є визначальними у сприйнятті всього концепту війна. Основний поділ відбувається через розділення простору на тил, хоча це, фактично, одиничний образ: *у тилу (das., с. 36)*; та фронтову зону (разом із сірою зоною): *на нулі (ЯВВК, с. 25)* – жаргонна форма від поняття нульова позиція*, покошена лінія периферії (ЯВВК, с. 107); провели лінію окопів (ті хто ніколи не воював) (ЯВВК, с. 122); в сірій зоні (ЯВВК, С. 35, 64), пмники у сірій зоні (ЯВВК, с. 124); ВОП* – воєнний опорний пункт *(ЯВВК, с. 45); фронт, земля сірої зони (das., с. 54); Промки, терикони, кар'єри, річки вододіли / лінія фронту (das., с. 57), втомлені люди прифронтових зон (das., с. 57); висипана в терикони й розрита окопами (das., с. 90); Перекопані терикони (das., с. 123)*.

Деякі реалії пов’язані з простором, позначеним війною: *Траншейна земля (ЯВВК, с. 9), Підвальне місто траншей (ЯВВК, с. 18), шомпол проколює потенційно заміновану землю (ЯВВК, с. 20); дорога-окоп (ЯВВК, с. 22); розмінована дорога (ЯВВК, с. 46); незаміноване поле (das., с. 36), замінована вода моря (das., с. 82); зона евакуації (das., с. 89)*. Однією з найважливіших рис концепту «війна» у поезії Ярини Чорногуз є те, що її війна – окопна. На цьому акцентується, це повторюється. Тоді як багато досліджень чи не першою рисою війни Росії проти України називають інформаційність або гібридність, авторка нагадує про її фізичність та присутність у просторі.

Окрему роль у дослідженні відіграють топоніми: *Донбас (das., с. 57); село Жолобок, Луганщина, Донбас (das., с. 73); Сіверський Донець (das., С. 34, 58, 64), Північне (das., с. 122), Чорне море море Азовське (das., с. 34)* – всі місця є територією бойових дій або перебувають в окупації. У всіх цих містах відбувалися (відбуваються) трагічні події, що вказує на необхідність збереження національної пам’яті. Зокрема, Донбас та Луганщина стосуються ще військових подій із 2014 року, тоді як Сіверський Донець, Чорне та Азовське моря – повномасштабного вторгнення Росії. Увага до села Жолобок Луганської області пов’язана із ситуацією, що відбулася в ньому в 2015 році. Коли росіяни після окупації села дозволили деяким людям евакуюватись на підконтрольну Україні територію, але при під’їзді до блокпоста одна із машин із мешканцями вибухнула [43]. Ярина Чорногуз цим прикладом акцентує на потребі пам’ятати про трагічні події російської війни проти України.

Особливе ставлення в авторки до степового та морського простору: *Степ чорний; вітер зі степу (das., с. 63); світанок серед степу / спека на морі / сутінки в літі / вечір у лісі / пелена ночі в степу (das., с. 118); море (das., с. 97)* – як простори, у яких зосереджена війна, при тому авторка рідко додає чіткі асоціації з нею. це радше територія, яка не піддається змінам ззовні. Тут знаходимо також

протиставлення степу-гір*: дім у горах (das., с. 40) – б*езпечний простір, у який можна повернутись, і котрий покидають якраз заради того, щоб піти на війну (у степ).

Як частину простору виділяємо **споруди**: *бліндаж, (ЯВВК, с. 46); бомбосховище (ЯВВК, с. 59).* Котрі формують загальне уявлення про найбільш характерні будівлі, чиє існування зумовлене воєнним часом.

Дотичною є підкатегорія **окупація** вербалізується через відповідну лексему окупація та її форми: *Лінії окупованих населених пунктів (ЯВВК, с. 61); окупований суходіл (ЯВВК, с. 75); населені пункти / далекі й неокуповані (das., с. 25); міста залишені в окупації (das., с. 34), тече в окупації Сіверський Донець (das., с. 34).* А також синонімічну лексему анексія: *анексована й безмовна земля (das., с. 90).*

До підкатегорії **зброя** ми відносимо назви самої зброї зокрема вибухової: *граната (ЯВВК, с. 35; das., с. 73), саморобний вибуховий пристрій (ЯВВК, с. 45); пмники (ЯВВК, с. 124), міна (das., С. 43, 57, 73, 122);* та вогнепальної*: гвинтівка (ЯВВК, с. 29), граматомет (das., с. 58), бк (das., с. 66).* Також є згадка артилерійського знаряду – *трасера (das., с. 105)* та *стріли (ЯВВК, с. 29).*

Сюди відносимо й складові зброї: *кулі дрібного калібру (ЯВВК, с. 10, das., с. 43), гільза вога (ЯВВК, С. 26, 50; das., с. 58); чека (ЯВВК, с. 35), набій (ЯВВК, с. 43), снаряди (ЯВВК, с. 62).*

Лексема *вог* в одному вірші стояла в сполученні: *вог простить (ЯВВК, с. 46)* – тут вбачаємо метафоризацію образу зброї, а також на алюзію до фрази «Бог простить», котру вживають як засіб завершення конфліктів, неприємних ситуацій тощо. У яких винна людина може попрохати вибачення та не одержати його.

Окремі лексеми передають характерні, специфічні ознаки, у вживанні із номінаціями зброї: *глухі й банальні снаряди (ЯВВК, с. 62)*; *зміщений приціл у планці (ЯВВК, с. 65); перехресних пострілів (ЯВВК, с. 122)*; *Занімілі гільзи (das., с. 58), озброєні птахи із металу (das., с. 58); невідстріляний бк (das., с. 66).* Та декілька дотичних словосполучень, із згадками зброї як загальної

назви: *не складе зброю (das., с. 30); брат по зброї (das., с. 67)*. До функцій зброї: *замовкають постріли (ЯВВК, с. 122), постріл снайпера (das., с. 73)*.

Зброя в поезії Ярини Чорногуз може перебувати у двох основних станах: у дії (*перехресні постріли, приціл у планці* тощо) та бездіяльності. В авторки стоїть на меті говорити про війну в усіх її станах, про кожен її окремий етап та період. Кількість використання номінацій зброї збігається у двох збірках. Проте у збірці ЯВВК зброя часто описується під час користування нею, тоді як така, що може лежати без діла, є невикористаною частіше трапляється саме у [dasein: оборона присутності].

Зброя навертає нас на думку про її використання. Однак при дослідженні **боротьби** виділяємо лише декілька синонімічних лексем: *роки бойових дій (das., с. 17), наступ ворога (das., с. 43); оборона цієї землі (das., с. 57)*. Вони стосуються типових ситуацій на війні, хоча фактично з'являються лише в збірці 2023 року – та й сама назва збірки включає лексему *оборона*. Є нейтральними за змістом та не деталізованими. Не вказують на конкретні битви, які можна було б відстежити за датами чи подіями. У цьому вбачаємо некласичність у зображенні війни, адже більшість дослідників виділяють боротьбу та суміжні поняття як провідні у вербалізації досліджуваного нами концепту.

Велику увагу в поезії Ярини Чорногуз присвячено людям. Однак здебільшого вона послуговується засобом метонімії та позначає окремих осіб через частини тіла. Тож у межах лише категорії **люди** виокремлюємо такі: *солдатка (ЯВВК, с. 20), жінка-кіборг (ЯВВК, с. 30); Підривник на гранаті (ЯВВК, с. 35); бієць (ЯВВК, с. 46); вояка (ЯВВК, с. 61); «Красний» «Рай», «Світ» (ЯВВК, с. 22)*. Останні два – позивні воїнів та є прикладом вживання ономастичної лексики. Окрім того у вірші [Створення Світу, яке не згадають] Ярина Чорногуз використовує імена людей, аби зробити перелік втрат: *Сергій (втратив) Яну, Юля, Ілля, Інна, Ігор, Галина, Микола* (*das., с. 47)*. Одиничне використання *жінка-кіборг (ЯВВК, с. 30)* викликає дві асоціації: одна – із масовою культурою, у якій так позначають напів-

людей та напів-роботів, у кого частини тіла замінені механізмами; інша – до подвигу незламних українських солдатів, котрі захищали Донецький аеропорт із 26 травня 2014 до 22 січня 2015 року.

Її віршам притаманна точність передавання реалій. Вона тримається за власні назви, імена та справжніх людей та описує війну через них та їхні досвіди.

Дещо поширенішою та деталізованішою є категорія **ворог**. Ярина Чорногуз послуговується на позначення ворогів лише однією відповідною лексемою (ворог), уникаючи синонімії. Сам термін має нейтральну конотацію, хоча він майже завжди стоїть у сполученні із художніми засобами.

Характерними для опису *ворога* є порівняння: *Ворог наш – ніякий не велетень (das., с. 54), зло як чума / як сукупність дрібного у великій кількості / як саранча / як щурі / нічого не варті поодинці (das., С. 54–57)* – тут про применшення небезпеки від ворога. Це явище наближене до сміхової культури, притаманної українській літературі. Сюди можна віднести ознаку малий: *дрібний (das., с. 54)* та характеристикою: *бере тільки дрібною великою кількістю (das., с. 54).*

Водночас якщо розглянути вживання метонімій у сполученні з ворогом, ситуація зворотня: *ворог хоче нас знищити, і вже робив нам щонайменше три геноциди (насправді, їх більше) (das., с. 119)* – точно не можна сказати, які саме Ярина Чорногуз має на увазі, але сюди точно можна віднести Голодомор 1932–1933 років (хоча й 1922–23 та 1946–47-ого), можливо, операцію «Вісла» та сучасну війну Росії проти України (називання цієї війни геноцидом стало значно поширенішим після початку повномасштабного вторгнення та аналізу військових злочинів росіян)*; перейде вглиб, заріже тебе та твою родину (ЯВВК, с. 47), Ворог хоче знищити пристрасть; ворог чується серцем / ворог боїться серця (ЯВВК, с. 47)* – тут звична для стилю Ярини Чорногуз чіткість та прямолінійність, водночас і надання ворогові нових рис: жорстокості та небезпечності. У неї не так багато роздумів про майбутнє, але із них одне стосується якраз ворога: *на місці ворога нашого вічного бачити саму порожнечу (das., с. 65)* – із ворогом сполучена ознака

вічний, адже він завжди однаковий, протягом століть. Чинить геноциди, сприяє початкам воєн, знищує та вбиває.

Окрім того у другій збірці Ярина Чорногуз почала акцентувати на належності ворога до конкретної нації: *російський ворог (das., с. 59)* – у першій збірці це радше окремі згадки ворога як явища, реалії. Однак без персоналізації чи окреслених рис, за якими його можна впізнати – *вороги десь недалеко на сході (ЯВВК, с. 122).*

Так само як і до слова *війна*, у *ворога* теж немає ласкаво-пестливих форм. Однак у вірші «Медитація самотнього підривника на гранаті» вона використовує алюзію до Державного Гімну України: *тут згадується гімн і ласкаве звертання до них (ЯВВК, с. 35)*. Маємо непрямий вжиток форми вороженьки.

Підкатегорія **втрати** показана на декількох прикладах: *знищені автомобілі (das., с. 57); знесені шибки чужого дому (das., с. 64), плоди війни (das., с. 109), мішок 200 (das., с. 110)* – вона не надто характерна та може бути досліджена більше у сполученнях із соматизмами. Хоча *мішок 200 (das., 110)* – похідне від досить часто вживаного на даний момент сленгізма *двохсотий*, який виник ще в часи радянсько-афганської війни та позначав убитих солдатів [58]. Зауважимо, що всі лексеми, котрі нам вдалось виділити до цієї підкатегорії зі збірки das., котра вийшла через рік після початку повномасштабного вторгнення.

До втрат необхідно додати підкатегорію **смерть**. На відміну від більшості досліджень концепту «війна», де смерть завжди є чи не найочевиднішою асоціацією, яка виконує формотворчу роль – у Ярини Чорногуз вона трапляється не надто часто. Одним із повторюваних тропів є персоніфікація – перетворення смерті на знайому чи подругу (друга): *Смерть стає подругою (ЯВВК, с. 23); Смерть тримає тебе за руку (ЯВВК, с. 52); смерть вміє маскуватися під людину (das., с. 26); посивілу та пристрасну / ми запрошуватимемо в гості Смерть щоб вона / грілася з нами (das., с. 39); Смерть рідниться з тобою (das., с. 74).* Та порівняння: *зустріти смерть у незруйнованій снарядом оселі, ніби давнього друга / який так само старий, як і ти (das., с. 102).* Олюднення Смерті необхідне, аби

показати ставлення до реальності: коли втрати стають звичними, зникає страх перед явищем, котре його викликає. Смерть ніколи не сполучається із означуваними прикметниками, котрі несли б негативну чи позитивну конотацію. Вона сприймається на тому ж рівні, що й побратими (посестри) або будь-які інші люди, яких можна зустріти на війні. Як частина метафори: *Смерть купується ніби фаст-фуд, смерть розсіє тебе по полю (ЯВВК, с. 36); знайти смерть (ЯВВК, с. 99)*. Але також як і стан або явище: *Смерть від кулі (ЯВВК, с. 10); страху смерті немає (ЯВВК, с. 41); пережити смерть (das., с. 24), ігнорує смерть (das., с. 72), стільки смерті (das., с. 78)*. Одиничний оксюморон: *Смерть – це і є Життя (ЯВВК, с. 52)*. Ярина Чорногуз вдається до графічності, коли пише про смерть: так коли смерть набуває людських рис та якостей – вона, як правило, написана з великої літери; а коли це стан людини, звичайний абстрактний іменник – з маленької.

Підкатегорію **одяг**, як і простір, необхідно розділити на два види: військовий та цивільний.

До військового одягу зараховуємо: *затерта зесеушна термуха (das., с. 43); одягне як не корсар то плитоноску (ЯВВК, с. 45); броніжилет (ЯВВК, с. 70); довга зсушна термуха з протертими дірками на правому рукаві / мішок від зеленої фліски із позивним (das., с. 85), вдягати плити в тканину броні (ЯВВК, с. 105); ненависний однострій (ЯВВК, с. 41); форма (das., с. 57); Вимазаний в землю мультикам / стиснута розгрузка на грудях (das., с. 66), камуфляж (das., с. 122)***.** Повторюваним образом є затертий одяг – із контексту дізнаємося про належність цього одягу Миколі Сорочуку (померлому коханому Ярини Чорногуз). Одяг забруднений у землю – своєрідний образ війни окопної, брудної.

До цивільного належать конструкції: *червона футболка / чорний реглан з аквамариновим літаком (das., с. 85); Підошви нових «оксфордів» / довгі пальто (das., с. 89); рожевий одяг виглядає суворіше ніж камуфляж (das., с. 122)* – вони служать для протиставлення світів у тилу та на війні. Двох реалій, які співіснують між собою.

Ярина Чорногуз має досвід бойової медицини, тож цілком зрозумілою є наявність **медицини** як підкатегорії, хоч і не наповненої великою кількістю лексем. Сюди увійшли: *турнікети (ЯВВК, с. 69); гемостатичні бинти (ЯВВК, с. 70); джгути (ЯВВК, с. 106); Червоний хрест на грудях (камуфляж (das., с. 93)*. Характерним тут є те, що майже всі номінації знаходимо в першій збірці, адже в 2021 році вона стала частиною морської піхоти, акцент та основний ракурс її уваги дещо змістився.

До підкатегорії **атрибути війни** віносимо: *жетон, ліхтар, зашморг, (ЯВВК, с. 18); Позиція, прийом, як прийняв (ЯВВК, с. 23); життя в окопі (ЯВВК, с. 70); вогкий спальник (ЯВВК, с. 89); катакомба (ЯВВК, с. 89); російський фільтраційний табір (das., с. 17), конвеєр смерті, уже мертва росія (das., с. 24), облога (das., с. 25); вулиця закінчується блокпостом (das., с. 29); білий прапор (das., с. 29) вихід-прихід, сухпаї (das., с. 57), розвідвихід (das., с. 67)* – всі вони виконують функцію номінації складових війни, стосуються окремих реалій життя на війні, умов та ситуацій нею створених. Для Ярини Чорногуз ці речі задають ритм життя. Вони, як правило, є звичним та потрібним наповненням рутини.

Концепт «війна» є комплексним явищем, що охоплює різноманітні реалії та має власні атрибути. До таких відносимо простір, окупацію, споруди, зброю, боротьбу, людей, ворогів, втрати, смерть, одяг, медицину.

2.3 Вербалізація концепту «війна» через соматизми

Ми вже визначили, що використання соматизмів – це спосіб говорити про досвід, сприйняття світу та людської взаємодії з ним. Вони допомагають при освоєнні нових, некомфортних чи незрозумілих обставин.

Під час війни тіло – це перше, що приймає на себе удар. Воно є найвразливішою частиною людини, та зберігає інформацію про зміни та події, що відбуваються навколо людини або із нею. переживання досвіду війни можна

помітити на дуже багатьох рівнях: від невеликих порізів залишених уламками скла під час прильоту, до втрачених кінцівок (або чуттів – зору, слуху тощо), понівечених обличь та смертей.

Г. Яворська акцентує на тому, що під час війни тіло починає сприйматись фрагментами – як відірвані одне від одного частини, що початково мали бути цілими [64, с. 226]. Звідси, і велика увага до окремих частин тіла, органів та функції організму. Із війною тіло розщеплюється на елементи – буквально та метафорично – та втрачає цілісність.

У поезії Ярини Чорногуз тілесність це найбільша складова концепту «війна», яка простежується в обох збірках. Вона використовує тілесність для показу війни читачу саме тому, що це найбільш зрозумілий людині спосіб сприймати інформацію, робити висновки про довколишній світ та події в ньому. Коли є здатність спроєктувати на себе процеси та події, швидше приходить розуміння ситуації.

Зокрема, найбільше вона використовує поняття *тіло (ЯВВК: 13, 18, 21, 30, 32, 33, 37, 55, 59, 61, 67, 76, 78, 79, 85, 89, 91, 94, 99, 110, 112, 115, 119; das.: 20, 24, 30, 34, 54, 68, 71, 72, 77, 78, 86, 110, 120), шкіра (ЯВВК: 9, 25, 26, 28, 35, 43, 75, 91, 92, 99, 112, 118; das.: 20, 57, 77, 82, 89, 94), очі (ЯВВК: 18, 20, 25, 35, 37, 41, 43, 45, 46, 57, 59, 61, 70, 84, 94, 105, 119; das.: 23, 26, 34, 43, 49, 50, 63, 68, 71, 82, 98, 106, 110), серце (ЯВВК: 18, 20, 35, 37, 45, 46, 47, 50, 62, 85, 111, 117; das.: 23, 24, 39, 52, 54, 66, 78, 82, 96, 97, 98, 106, 114, 117)* та *руки (ЯВВК: 9, 10, 12, 18, 33, 44, 61, 64, 67, 70, 75, 77, 78, 85, 87, 113, 115, 116, 122; das.: 20, 36, 39, 51, 72, 77, 78, 94, 95, 96, 110, 120).*

2.3.1. Тіло

Тіло вважається основою чогось, найбільшою частиною. Ярина Чорногуз часто згадує його як об’єкт дії: *одні мають тіло (ЯВВК, с. 21), простір вимірюється тілами людей (ЯВВК, с. 32), мегаполіси тримаються на тілах (ЯВВК, с. 32);*

відчути запах свого тіла (ЯВВК, с. 67), переміряти тілом увесь світ (ЯВВК, с. 119), слабкість жіночого тіла (das., с. 20), (відчувають) власне тіло (das., с. 24), маскує моє тіло (das., с. 30).

Дієслівні метафори, де тіло виступає об'єктом дії, стосуються смерті, поранень: *тіло яке вона (куля) прошиє (ЯВВК, с. 32), тіло забирає земля (ЯВВК, с. 78), (фронт задивляється) на решту мого тіла (das., с. 54), прошиє не тіло (das., с. 78), ніж згадує перше тіло (ЯВВК, с. 91)* – усі випадки такого вживання вказують на негативні впливи, наслідки взаємодії.

Через тіло проходять усі події війни, через нього вона сприймається авторкою.

Найчастішим для Ярини Чорногуз є використання двох і більше елементів із соматизмами для детальнішого опису та відтворення досвіду.

Часто такі словосполучення не потребують окремих пояснень: *розбита лінія тіл (ЯВВК, с. 18); тіла немає (ЯВВК, с. 33); на шматках їхніх тіл (ЯВВК, с. 55), без свого тіла й могили (das., с. 34), дотиками загиблих на твоєму тілі (das., с. 68), тління тіла (ЯВВК, с. 76), відірваних частинок тіла (das., с. 110)* – кожне позначає втрату, знищення й смерть.

Також словосполучення, у яких в основі – взаємодія через доторки*: розпростерті гарячі тіла (ЯВВК, с. 79); принесло на голому тілі присутність (das., с. 77); торкання землі і тіл (das., с. 77)*. Тут відчитуємо стерту приватність та інтимність – тіло виставлене на показ, воно вже не належить конкретній людині. Хоча Н. Гаврилюк також вносить версію про комунікацію, яка відбувається між закоханими через тіло [12, с. 282].

Епітети, якими авторка послуговується мають негативну конотацію та є прикладами наслідків взаємодії війни та людини: *розкладене тіло (ЯВВК, с. 30), сильне тіло смертне (das., с. 20), понівечене тіло (das., с. 120).*

Але також вони використані й для посилення окремих рис, акцентування: *крейдяне тіло (ЯВВК, с. 13), в маленькому тілі (ЯВВК, с. 33), молоде*

тіло (ЯВВК, с. 37), жіноче тіло (das., с. 20) та форма від нього *тіло жінки (ЯВВК, с. 59; das., с. 110), тіла кольору лісу (das., с. 34)* – забруднені у землі або у формі ЗСУ, що завдяки кольору та принту допомагає маскуватись; *біле тіло (вовки з'їли) (das., с. 71), зататуйовані тіла (das., с. 72); (медальйонами) напхані тіла людей (ЯВВК, с. 110); сморід вокзального тіла (ЯВВК, с. 112); тіло із золота (ЯВВК, с. 115).* Всі ознаки надають індивідуальних характеристик тілу, що допомагає вирізняти їх серед усіх інших.

Порівняння не є характерними для цього соматизму. Зокрема можна виділити одне: *тіло – розхристана текстура мазків (ЯВВК, с. 55)* – нечіткість форми.

Метафори здебільшого дієслівні. Їх можна об'єднати за окремими функціями, які вони мають виконати: *тіло стає квіткою (ЯВВК, с. 61), тіло пахло травами (ЯВВК, с. 67)* – пов'язані із постійним перебуванням людей серед природи, уподібнення їй*; тіло вмирає (ЯВВК, с. 79), тіла божеволіли (ЯВВК, с. 85), втрачається тіло (das., с. 86)* – зі смертю, наслідками постійного перебування у небезпеці*; відчувати власним тілом (ЯВВК, с. 99)* – як засіб сприйняття навколишнього світу*; падають тіла за ширму слів (ЯВВК, с. 89)* – пов'язане із тілами, як засобом комунікації, при втраті якої відбувається занепад; *лежить тіло зі сном (ЯВВК, с. 94)* – метафоричність образів.

2.3.2 Шкіра

Головними функціями шкіри виділяють бар'єрну (захисну) та рецепторну – ту, що відповідає за дотики, відчуття холоду, тепла, болю тощо.

Для Ярини Чорногуз шкіра часто ототожнюється з тілом: виконує ту саму функцію при відображенні війни. Зокрема на рівні порівнянь: *(наче траншейна земля) по голій шкірі (ЯВВК, с. 9);* та персоніфікацій: *сіріє шкіра (ЯВВК, с. 25); шкіра втратить цілісність (ЯВВК, с. 35)* – у першу чергу пов'язані із її наслідками – смертю та пораненнями.

Загалом художні засоби не надто характерні для зображення образу шкіри. Нам вдалося простежити окремі епітети: *гола шкіра (ЯВВК, с. 9), ніжна плоть (ЯВВК, с. 91)* – пов'язані з інтимністю; *світла темна шкіра чиста й скалічена ножицями (ЯВВК, с. 85)* в останньому це також оксиморон.

Щодо словосполучень, де включена лексема *шкіра*, то найчастішими є такі, що пов'язані із залишеними слідами, що лишаються на ній як наслідки різних обставин: *по шкірі ножем (ЯВВК, с. 43); виший шкіру для доброї смерті (ЯВВК, с. 75); два згустки шкіри поранені об один ніж (ЯВВК, с. 92), зашивати під шкіру голки (ЯВВК, с. 99); не об'їдай мою шкіру (ЯВВК, с. 112); на шкірі витатуювали (ЯВВК, с. 118); українська мова викарбувана в тебе татуюванням на шкірі (das., с. 94)*. Як і з тілом, шкіра втрачає цілісність або ж радикально змінює вигляд, стан. Залишається нагадуваннями про увесь пройдений досвід.

До вживання лексеми *шкіра* із понад трьома елементами: *(коло замикається) на вигині твоєї шкіри (ЯВВК, с. 26); (позирають на світ) крізь пори твоєї шкіри (ЯВВК, с. 28); сонце врізається в стінки шкіри (ЯВВК, с. 75); Замотавши шкіру в кордуру (das., с. 20)* – цупка тканина із якої часто шиють військовий одяг та рюкзаки; *зрослися зі своєю землею шкірою, кров'ю (das., с. 57); одягаєш на себе другу шкіру (das., с. 77); віддай шкіру (das., с. 82); землю відчищають від шкіри (das., с. 89)* – стосується наслідків війни а також підсумування втрат, стирання пам'яті про них. Вони не об'єднані за спільністю функцій чи ознак, проте передають нові погляди на трактування образу *шкіра* у воєнний час.

2.3.3 Очі

Основою функцією очей є бачити, бути уважним. Воно часто стоїть у сполученні із відповідними ознаками: гостре око, орлине око тощо. У Ярини Чорногуз часто вживаним є протилежний цьому образ сліпих очей, таких що не

бачать (або бачать погано): *очі короткозорі (ЯВВВК, с. 20), в очах засліплених (ЯВВК, с. 37), (полуда) з очей сліпого (ЯВВК, с. 37), Заплющені очі (das., с. 68), напівдаремних очах (das., с. 110);* і відповідних процесів: *загасила очі (ЯВВК, с. 18); гасиш зір (ЯВВК, с. 46), сліпить очі (ЯВВК, с. 43).*

Звичайно, є й навпаки: *розплющені очі (ЯВВК, с. 25); ясні очі (das., с. 23) (у ясноті цих очей), не заплющуючи очей (ЯВВК, с. 46)* – у яких зберігається ця функція.

Окрім того, через очі передається більшість емоцій та станів персонажів і ліричної героїні. Зокрема через епітети й метафори: *очі спокійні (ЯВВК, с. 20), очі зі слізьми (das., с. 106); скалічені очі (das., с. 106), зло в очах і в людях (ЯВВК, с. 41); очам вже не сила (das., с. 50), очі з'являються (коли плачу) (ЯВВК, с. 20).*

У словосполученнях до лексеми *очі* найчастіше приєднуються прикметники на позначення кольору: *блакитні очі (ЯВВК, с. 20), зелені очі, чорні очі, блакитні очі (ЯВВК, с. 57), сині очі (das., с. 63), карі очі (das., с. 71).* Кожен колір відповідає позначенню окремої людини: так блакитні та зелені – Миколи Сорочука та самої Ярини Чорногуз.

Досить помітним є протиставлення чужі-мої очі у вірші «Чужі очі». У цей спосіб авторка розділяє світ та емоції. Чужі очі в неї для привітань із людьми, посмішок. Свої – для сліз за померлими. Там же й бачимо оксиморон: *чужі рідні очі (ЯВВК, с. 20).*

Частим є вживання дієслівних метафор (та їхніх різновидів – персоніфікацій і метонімій) у сполученні з лексемою *очі*. Для Ярини Чорногуз це повноцінні діячі та учасники війни: *чужими очима (на світ дивлюся, з людьми вітаюся, усміхаюся) (ЯВВК, с. 20); очі гріються, очі сперечаються (ЯВВК, с. 20), (четверо) очей грають у схованки (ЯВВК, с. 20); не побачиш очима (ЯВВК, с. 35); головного очима не побачиш (ЯВВК, с. 45); зелені очі шукають чорні очі, зелені очі шукають блакитні очі (ЯВВК, с. 57), очі бачать жінок (ЯВВК, с. 59); очі її стають тихі (ЯВВК, с. 61), зустрічаються очі зелені й сині (ЯВВК, с. 84), очі хочуть зустрітися з іншими*

очима (das., с. 98); змушує очі зустрітись із серцем (das., с. 98). Як правило очам надають функції людини, часто вони заміняють людину – передають її емоційний стан та характер.

Іноді лексему потрібно виділяти та трактувати у сполученні із понад трьома елементами*: (підчепила в землі) чужі очі (ЯВВК, с. 20); темних кіл під очима (ЯВВК, с. 70)* – акцентує на втомі; *дитя сміється у очі (ЯВВК, с. 94); чоловік з кулями в обох очах (ЯВВК, с. 105)* – можна віднести до сліпоти та невиконання основної функції очей, проте також зі смертю*; ліхтариком в очі світить (ЯВВК, с. 119), не буде моїх очей (das., с. 43)* – про смерть, у першому – про випадки, коли, для перевірки чи жива людина, світять в очі та дивляться чи звужуються зіниці; *вид очима з землі (das., с. 49)* – реалії війни (окопної, траншейної), *забутими для всіх очей (das., с. 110)* – втрати на війні.

Окремі епітети: *багатоока тиша (das., с. 26), розталими у вогні очима (das., с. 34), невидимі очі (das., с. 82)* – додають нової образності та ознак очам.

2.3.4 Серце

З ним передовсім пов’язують здатність відчувати.

Окрім того, воно є одним із найважливіших органів людини, адже відповідає за основні функції. Для передачі усіх його характеристик Ярина Чорногуз використовує велику кількість художніх засобів.

Зокрема, це епітети*: розпухле серце (ЯВВК, с. 18); сократичне серце моє (ЯВВК, с. 117)* – те, що постійно веде дискусії, зосереджене на пошуку знання; *твоє серце важке й громіздке (das., с. 66); лісове серце (das., с. 78); земляне серце (das., с. 82); кизилове серце (das., с. 98); покалічене серце (das., с. 106); серця полишені на себе (das., с. 114).*

Раз із лексемою *серце* пов'язують більшість почуттів, уподібнюючи її до лексеми очі, то зрозумілим виявляється порівняння: *дивляться в її серце (ніби в очі) (das., с. 98).*

Метафори та її підвиди так само пов'язані із емоціями та здатністю проявляти почуття, спосіб комунікувати: *зустрічаєш серцем невідому людину (ЯВВК, с. 46); чується серцем (ЯВКК, с. 47); серце чує (ЯВВК, с. 50); І серце моє стало теплим (das., с. 39); серцем що відчуває (das., с. 117), розмову на рівні серця (das., с. 23); розмови мовою серця (das., с. 23).*

Додаткові прояви персоніфікацій***:*** *порізно буде серце моє (ЯВВК, с. 35)* – втрата цілісності тіла (вжито у вірші про підривника на гарматі, тож є у прямому значенні)*; попросила серце скорчити гримасу (ЯВВК, с. 117); серце тримає їх за світ (das., с. 24)* – про страх втрати коханої або дорогої людини; серце тут – мотив та причина жити.

Також воно виступає як об'єкт, на якому видно наслідки всіх дій, взаємодій: *порожнеча з багатьох сердець (ЯВВК, с. 36); серце вивернуте назовні (ЯВВК, с. 45); не шкода м'яса із самого серця (ЯВВК, с. 62); серце темряві вирізали (ЯВВК, с. 85); виросла на серці трава (ЯВВК, с. 111); З'їдає моє серце (das., с. 54); не минули безкарно жодному серцю (das., с. 96).* На ньому так само лишаються сліди війни, воно стає її жертвою.

Із декількома елементами: *ворог боїться серця (ЯВВК, с. 47)* – серце як засіб боротьби; ворог, який боїться основної функції серця – емоційності та здатності відчувати; *пересадила серце (das., с. 97).* Із понад трьома: *серце (мають одне на двох) (ЯВВК, с. 20)* – тут і про смерть коханої людини, і сприйняття смерті як неостаточності; *(варення) з сердець (ЯВВК, с. 37)* – перемішання частин тіла та органів загиблих, перетворення його в суцільну масу; *Серця мого забагато (das., с. 52); клаптикову ковдру з сердець (das., с. 52); серце б'ється під склом (das., с. 98); серце билось прозоро (das., с. 98)* – додають художності образу очей.

2.3.5 Руки

Їм найчастіше надають функції руху: виконання роботи, діяльність та перенесення об’єктів.

Ярина Чорногуз – бойова медикиня, якій доводилось витягати поранених та загиблих, змінювати їхню дислокацію. Із цим, власне, і пов’язане найчастіше використання рук, як тих що переносять щось (у її випадку доцільніше сказати когось).

Тож лексеми *носити* та *брати* та її форми й варіації є основними в сполученні із *руками: береш на руки (ЯВВК, с. 10); носячи людей на руках (ЯВВК, с. 33);ношу на руках (ЯВВК, с. 9); руками тих (кого я може вивезу) (ЯВВК, с. 70)*. Окрім того тут йдеться й про тримання зброї: *(не випускай) із рук ніж (ЯВВК, с. 44); вог в руках (ЯВВК, с. 64), в’язка металу в руці (ЯВВК, с. 115); Захист мовчазного заліза в руках (das., с. 20), чорними від автоматів руками (das., с. 51), узяти в руки автомат (das., с. 120)*. Та загиблих: *помиратиме у нього (у неї) на руках (das., с. 72)*.

Художніх засобів тут мінімум. Зокрема, епітети: *заважкі руки (ЯВВК, с. 70); задубілі руки (das. с. 39), літня рука (das., с. 78); вимазаних рук (das., с. 94); руки Пілата (das., с. 95)* – людини, що вмила руки після оголошення смертного вироку. До цього окремого образу дотичні й фразеологічні форми *зло змивають із рук (das., с. 94); їй умивають руки (das., с. 96)*. Вони вказують на спробу ухилитись від відповідальності за щось, або відмовитись від своєї ролі у певних подіях.

Також порівняння: *руки мов прапор (das., с. 72), пальці до скроні (без натяку на пістолет) (ЯВВК, с. 67)*. І метафори (дієслівна та іменна): *зникали руки (ЯВВК, с. 18); скутість рук (das., с. 77)* – які акцентують на нездатності виконувати роботу через відсутність рук або умов, у яких їх можна було б використати.

Із понад трьома елементами: *(пам’ять) про руки чоловіків і жінок (ЯВВК, с. 12); (мапа намальована старим воякою) від руки (ЯВВК, с. 61);*

посадила на руки (ЯВВК, с. 64); не згортати руки під себе (ЯВВК, с. 75); (вежа росла) із рук (ЯВВК, с. 77); розлам я вирізьбила на руці (ЯВВК, с. 78); (рубін на перстні) її руки (ЯВВК, с. 85); не міг руки подати (ЯВВК, с. 113), затикати руку за пояс (ЯВВК, 116); тримається рукою за легені (ЯВВК, с. 122) – із контексту дівчині стає важко дихати від усвідомлення, що існує війна, відбувається в її країні та з її людьми*; посаджу руками людини з міста (das., с. 36), занурити руки в землю (das., с. 94); рукавички порвуться на руках (das., с. 110)*.

Світ стояв на двох долонях (ЯВВК, с. 87) – ще один спосіб використовувати людське тіло, як те, що захищає світ від війни; раніше цей образ у Ярини Чорногуз був із тілами, які складають стіну, що відділить війну від тилу. Надасть безпечне існування чи функціонування в подібних умовах.

Сполучення: *моїх рук замало; (жаття плодів війни) жодної кількості рук не буде достатньо*, виділені із вірша «плоди війни» *(das., 2, 109)*, стосуються наслідків, із якими доведеться стикатись людям, коли війна закінчиться. Неможливості визначити кількість жертв та підвести підсумки.

2.3.6 Ноги

Основною функцією ніг можна назвати опору для всього тіла. Ярина Чорногуз чітко визначає це у словосполученнях пов’язаних із їхньою втратою, відсутністю: *ґрунту під ногами не мала (ЯВВК, с. 18); (відрізати мені) ноги, (відітнуті) ноги, відріжуть нам ноги (ЯВВК, с. 38), замість ніг йому залізо (ЯВВК, с. 59); Безногі люди (das., с. 25), земля засліплює ноги (ЯВВК, с. 75)*. Тут чітко простежується причина-наслідок. Залишитись без ніг, означатиме втратити здатність рівно стояти під час боротьби, не мати опори для всього тіла. У цьому визначається мета ворога: відрізати ноги, знищити ґрунт, на якому стоїть людина – привести її до стану безпомічності та відчаю.

Щодо окремих характерних рис застосовуваних до лексеми ноги, то вони нечисленні. Зокрема з ними вживається повторюваний прикметник важкі: *заважкі ноги (ЯВВК, с. 70); твої ноги важкі та дрібні (das., с. 101).*

Також метонімії: *нога знаходить провалля (ЯВВК, с. 87); нога ступає (das., с. 105).* І як складова персоніфікації*: перебирає ногами гібридна війна (das., с. 52).*

Додатковим до соматизма ноги можемо виділити коліна: *по коліна в землю (das., с. 30); по коліна в мурашні (ЯВВК, с. 105)* – які акцентують на відкритості простору, де ведеться війна.

2.3.7 Плечі

Плечі можна сприймати як те, що тримає вагу: *тримають на плечах місто (ЯВВК, с. 32); кладе на плечі подвійну вагу (ЯВВК, с. 43) кладе на плечі любов (ЯВВК, с. 44); на плечі спадають хмари (ЯВВК, с. 59); плечі надто загружені (das., с. 114).* Створені для вантажу, який на них скидають. Тут також зустрічається образ того, що буде тримати та захищати місто (інший світ) від війни.

Прикметники індивідуальні та стосуються окремих настроїв у віршах: *одні плечі (das., с. 19), всі плечі надто слабкі (das., с. 19), всі плечі – зайві (das., с. 20), На чорних плечах землі (das., с. 47), чорні плечі (das., с. 51).*

Дієслівна метафора: *зникали плечі (ЯВВК, с. 18)* – пов’язана із втратою тіла.

Вживання лексеми у сполученні із понад трьома не чисельне: *за плечима щось б’ється (ЯВВК, с. 77); заніміло плече – розплющились очі (ЯВВК, с. 94), німіння в плечах (das., с. 114)* – німота в плечах вказує на втому, на нездатність тримати на собі всю покладену вагу.

2.3.8 Обличчя

Лексема *обличчя* стосується загальних особливостей чи рис чогось або когось. Звідси й відсутність чітких, характерних лише одній людині ознак та особливостей*: подібні обличчя (ЯВВК, с. 46); із дитячим обличчям (ЯВВК, с. 48); з розпитим лицем (ЯВВК, с. 112); з мордою спитою (ЯВВК, с. 119); Обличчя ваших дітей (das., с. 43), З виснаженими обличчями (das., с. 59)* – кожне словосполучення не позначає нікого конкретного. Це узагальнений образ, без індивідуальних рис, який вказує на людей в цілому. Уподібнює їх та зливає в єдине ціле. Звідси й імовірність забування лиця справді важливої для авторки людини: *забула твоє обличчя (ЯВВК, с. 90).*

Винятком можна вважати лише одну фразу: *чи є родимка на її щоці (ЯВВК, с. 85)* – у якій авторка додає індивідуальну рису, характерну конкретній людині, що виділяє її з-поміж решти.

2.3.9 Волосся

Волосся – досить повторюваний образ, хоча й не несе особливого наповнення, не є відповідальним за конкретну функцію чи аспект.

Характерними для цієї лексеми є сполучення із прикметниками, котрі позначають колір, зокрема сивий: *із посивілим волоссям (ЯВВК, с. 48); біле волосся (ЯВВК, с. 75); волосся русяве й руде (ЯВВК, с. 84); в кучерявім волоссі (заплутався мій гелікон) (ЯВВК, с. 87); каштанове волосся (ЯВВК, с. 89).* Сюди ж віднесемо іменну метафору: *волосся із золота (ЯВВК, с. 115).* Воно додає індивідуальних рис людям, особливих ознак, що сприяють розрізненню їх одне від одного. Посивіле волосся в контексті вірша сполучене із людиною з дитячим обличчям, а отже вказує на передчасне дорослішання (старіння), до якого призводить війна. Всі ці люди були або й залишаються солдатами та пережили досвід війни сповна.

Із понад трьома: *(сходи сплетені) з волосся (ЯВВК, с. 13)* – сходи до іншого світу, такого де не буде війни*; миє волосся (в алюмінієвій чашці*

дощів) (ЯВВК, с. 31), січеться волосся у степу (ЯВВК, с. 75) – про реалії війни та окопного життя*; (смерть) заплітає косу* – одразу два переносні значення, що стосується *коси-атрибута* смерті; та яке робить смерть живою істотою, котрій довіряєш власне тіло.

2.3.10 Кінцівка

Досить рідкісне вживання цієї лексеми, однак кожне з них стосується поранень, втрат на війні. При кожному використанні лексема виступає об'єктом над яким виконується дія: *ампутована кінцівка (ЯВВК, с. 30), ампутували усі кінцівки (ЯВВК, с. 118); війни забирають кінцівки (ЯВВК, с. 120); відірвати комусь кінцівку (ЯВВК, с. 124).* Тут найбільше відчитується сприйняття тіла як фрагментованого явища, котре давно втратило цілісність.

2.3.11 Кістки

Кістки десь на тому ж рівні, що й кінцівки. Здебільшого не виконують дій, але є об'єктами. Характеризують втрати на війні, поранення та нищення людей.

Найчастіше вживаються у парі із прикметниками: *з переломленими кістками (ЯВВК, с. 22); кістку померлого (das., с. 97); (викопування) кісток померлих (das., с. 98)* – та позначають серйозні поранення або й смерть.

Метафора: *кістки перетворилися на змії (ЯВВК, с. 69).*

Із понад трьома елементами: *залізо й кістки (ЯВВК, с. 60)* – лексемою залізо Ярина Чорногуз часто заміняє термін зброя*; я пляшу на кістках (ЯВВК, с. 69)* – незібрані з поля боя рештки людей подібним до цього був образ шкіри, яку відчищали із землі. Тут про втрати, яким не ведеться лік, які не матимуть надалі й імен.

2.3.12 Кров

У Ярини Чорногуз кров стосується поранень чи смертей військових: *кров і пісок (ЯВВК, с. 60); стікати кров'ю (ЯВВК, с. 66); усі в крові (ЯВВК, с. 69); шляхи у крові (ЯВВК, с. 70)* – метафоричний образ, який набуває буквальності та передає реальність війни*; сонце однакове в небі і в крові (ЯВВК, с. 75); кровоточать (ЯВВК, с. 94); літровість залишеної крові (das., с. 110).* Підрахунки втрат відбуваються через кількість пролитої крові. Н. Гаврилюк називає втрату крові рівноцінною загибелі людини [12, с. 284].

Хоча в декількох віршах кров може трактуватись і як те, що може бути продовженням життя: *у крові своїх батьків (ЯВВК, с. 27); здатна народити кров (ЯВВК, с. 48)* – переходом від одного покоління до іншого.

Кров несе небезпеку через те, наскільки однозначно вона трактується. Ярина Чорногуз не пише про незначні поранення, котрі можна вилікувати, замість того лексемою кров вона заміняє смертельний вирок.

2.3.13 Голос

Окремо можемо виділити *голос (ЯВВК, С. 10, 25, 41, 45, 63, 85, 94, 105, 115; das., С. 19, 20, 43, 47, 53, 60, 66)*. Оскільки він не лише є виявом діяльності людського організму як такого, але й уможливлює комунікацію та реакції організму (зокрема використовується й при плачі та сміху).

Голос (як засіб, необхідний для говоріння) є досить частим образом у поезії. Ярина Чорногуз окрему роль надає використанню мови, як протесту, як здатність чи готовність до боротьби. У деяких віршах у неї трапляються заклики не мовчати, починати говорити, які водночас є й закликами переставати терпіти, толерувати все, що відбувається.

Війна в поезії є такою, що *заломлювала голоси (ЯВВК, с. 63)*. Тож голос є засобом протистояння: *голос просить демонів відійти (ЯВВК, с. 94); (опора) має голос (das., с. 20), в мовчання з'явився голос (das., с. 47)*.

Особливої уваги заслуговують рядки *відгороджують голос від голоса (ЯВВК, с. 85); впізнав би мій голос (das., с. 66)* – якщо із образом обличчя авторка додає однаковість та невпізнаваність, то голос – це те, за чим люди розрізняються, індивідуальна риса.

Так епітети, застосовані до лексеми голос індивідуальні, але стосується розрізнення окремих людей саме за ним: *(кодових) голосів, (ледь чутний) голос (ЯВВК, с. 10), голос жінки (ЯВВК, с. 85); чоловічим голосом (das., с. 19), Голоси рідних (das., с. 60); Маршовий голос (das., с. 43), Рідний голос (das., с. 53)*.

Дієслівні метафори: *голос не гасне (das., с. 20), кому належить голос (ЯВВК, с. 105); для голосу (що говорить в тобі про любов) (das., с. 19)*.

Окремі сполучення лексеми вказують на додаткові ознаки голосу: *голос із золота (ЯВВК, с. 115)* – індивідуальна риса конкретної людини*; вічність голосу (ЯВВК, С. 10; 63); ловці голосів (ЯВВК, с. 85)*. А заклик *(не торкни) мого голосу (ЯВВК, с. 63)* стосується необхідності зберегти власну волю та здатність боротись. Його протиставлено воєнній тиші, здобути голос – означає перестати ігнорувати небезпеку, побачити війну та піти їй на зустріч.

2.4 Вербалізація концепту «війна» через лексеми на позначення почуттів, відчуттів, станів.

Для розподіли лексем до різних підгруп важливо спершу розділити поняття почуття, відчуття та стан. Відчуття – психічний процес, що сприяє встановленню зв'язків між навколишнім середовищем та людиною, завдяки впливу на органи чуття – зорові, слухові, дотикові, нюхові, органічні – спрага чи голод, рухові тощо [44, с. 47]. Почуття в такому випадку – суб'єктивне сприйняття людиною зовнішніх

подій; ставлення до реалій, проявлене через емоції; зумовлює певні вчинки людини [там само, с. 213]. Стан із точки зору психології – це прояви психіки в конкретний момент часу; як і почуття впливає на характер та діяльність людини; визначається її індивідуальними особливостями [там само, с. 236]. Цікавим є те, у СУМ-20 немає розрізнення між поняттями почуття та відчуття, обидва вони мають визначення як можливості відчувати або усвідомлювати навколишнє середовище. Першим визначенням терміну «почуття» є «*психічні й фізичні відчуття людини*» [50].

Поведінка людини за різних обставин зумовлюється емоціями, які першими оброблюють інформацію, отриману при взаємодією з реальністю. Як пише О. Колесник: *«емоції породжують ланцюжки інших емоційних станів, "запускають" скрипти і сценарії різних рівнів»* [29, с. 77]. Саме емоції зумовлюють реагування – подальші прогнозовані (або стереотипні) чи навпаки дії людини. Раз емоції можуть викликати окремі реакції а отже й вчинки людини, то їх часто використовують при закликах до дії – особливо, до боротьби.

На рівні поезії Ярини Чорногуз це помітно у рядках: *Хочеться вбивати ворога / в ім'я любові до вбитих (das., с. 105)***.** Тут чітко простежується зв'язок емоційного стану (любов) та подальша діяльність.

Емоції (емоційні стани) можна розглядати як складову частину соматичної системи людини, але також вони є складовою мислення людини, а отже й засобом узагальнення, підсумування знань про світ на основі досвідів та взаємодій із ним.

Щоб говорити про концепт «війна» можемо скористатись емоційною шкалою, пропонованою в різних віршах Ярини Чорногуз.

У першу чергу, при визначенні рис війни акцентують на негативних проявах та наслідках. Саме тому при дослідженні концепту *війна* дослідники в першу чергу звертають увагу на негативні емоції, сприймають їх як більш поширені при описах воєнних реалій та передбачуваним засобом, використаним при охарактеризуванні подій чи явищ у такий час. Хоча деякі й роблять акцент на тому, що на війні

можливою є й поява позитивних емоцій чи почуттів, які будуть індивідуальними для кожного.

Логічним тоді буде поділ лексем на позначення почуттів, відчуттів та станів людини відповідно до конотації: негативних та позитивних.

Негативні почуття: *страх (ЯВВК С. 41, 45; das., с. 24), страх слова (страху смерті немає) (das., с. 41), страх втрати (важить одну секунду) (ЯВВК, с. 45), страшно (ЯВВК, с. 117)*; *сум за загиблими (das., с. 105); ненавидить, зненавидить (ЯВВК, с. 47), зникає ненависть (das., с. 114); невесело, неоптимістично (das., с. 121); гнів (ЯВВК, С. 43, 50)* – є типовими та очікуваними реакціями людини на війну; допомагають усвідомити цю реалію та сприяють подальшій діяльності, поведінці.

Відчуття: *біль (ЯВВК, С. 46, 53; das., с. 33)* і його варіації: *не так болісно переноситиму (das., с. 39) болісне світло весни (das., с. 39), стільки напруги, болю (das., с. 78), боляче (das., с. 46)* – вказують на фізичний стан.

До станів із негативною конотацією відносимо: *безсила (das., с. 24); беззахисна (ЯВВК, с. 33); недуга (ЯВВК, с. 67); зашита слабість (ЯВВК, с. 67), Поламану (мовчанням) / Поламаного (війною) (ЯВВК, с. 117); плакати на могилах (das., С. 47, 119)* – індивідуальні прояви психіки в певний момент.

Загалом бачимо досить велику вибірку емоцій із негативної конотацією. Найхарактернішими тут виступають страх, біль. Менше трапляється лексема ненависть. Решта – одиничні окремі реакції на складені обставини.

Позитивні почуття: *сміливий (das., с. 25); дати нашій країні спокій (das., с. 54); примарна єдність, сила (ЯВВК, с. 67); мені стало свято, смішно й легко (ЯВВК, с. 117).*

Стани: *роблять сильнішим переламане через коліно життя (das., с. 109); зберегти здатність усміхнутися (das., с. 111); сміються (ЯВВК, с. 9).*

Антонімічні пари: *Поламану (мовчанням), усміхнену сильну / Поламаного (війною), усміхненого та сильного (ЯВВК, с. 117); гнів і спокій (das., с. 50)* – це

характерна риса зображення емоційного спектру війни; протиставлення двох реалій допомагає передати її двоякість, як явища.

Якщо дивитись лише на ці наведені лексеми, можемо означити відповідність загальноприйнятого засобу вираження війни здебільшого через емоції негативної конотації, позитивної – вживаються менше та майже завжди є неповторюваними, підходящими лише для конкретної ситуації та часу. Наслідки війни, кожна людина відчуває та сприймає по різному, хоча *біль* і лишається провідною лексемою за кількісним вжитком, виникає також і *сила*, одержати яку неможливо було б за жодних інших умов.

Однак окремо слід виділити *любов* – єдине почуття, яке повторюється регулярно в обох збірках. Тут немає класичних протиставлень її та ненависті. На відміну від таких емоцій, як біль чи страх, котрі з'являються тільки для описів впливів війни, любов з'являється в усіх місцях. Вона є ідеалом та метою, єдиною силою, котру не здатна перемогти навіть війна.

Варто також зазначити, що Ярина Чорногуз не розділяє любов і кохання, та послуговується єдиним словом для обох станів. Хоча найчастіше вона пише якраз про кохання. У неї немає образів любов до землі, до побратимів тощо.

Одним із яскравих прикладів ставлення до любові у ворогів є: *хочуть загасити любов (ЯВВК, с. 43)*. У цьому випадку різні ставлення до неї у двох сторін на війні є засобом показати основну відмінність між ними.

Любові часто надано функції людини чи просто такі, що не є характерними для неї: *Любов сліпить очі (ЯВВК, с. 43), Бо вона засліплює (ЯВВК, с. 50); Любов хилить гору до заходу і ставить на ній дім (ЯВВК, с. 43); Любов звикла до переломів і хрестів (ЯВВК, с. 45)* – і в таких спосіб визначено її місце та роль для авторки.

Епітети: *любов видима (das., с. 26); надто біла (ЯВВК, с. 43); не буває беззбройною (ЯВВК, с. 45)* – з одного боку стосується переносного значення любові, яка може вражати в серце; з іншого – специфіки її, як реалії на війні, явища, котре надає сил та викликає потребу боротись; *любов венозно-червона,*

випита (ЯВВК с. 118) – її прирівняно до свободи, котру розливають у келихи. Та декілька додаткових сполучень, які додають кілька поглядів на любов: *любов яку вже забули шукати / любов яка стала знаком / любов до свого і любов за своє / в неї не вірять / вона схожа на сонце (das., с. 19)* – явище, котре трапляється в різних проявах, набуває своєрідного символізму та знаковості. Яке людина не втрачає навіть у часи війни. Це єдина мета, що її прагне лірична героїня, цінність, яку необхідно вберегти від ворога.

Висновки до розділу ІІ.

Під час дослідження концепту *війна* було виділено дві великі категорії: *військова лексика* та *соматизми*. Які складаються із підкатегорій.

Так, до *військової лексики* ми зарахували категорії власне лексему *війна*, але також позначення простору (та дотичну до нього окупацію), зброю, людей, ворога, втрат, одягу, медичні терміни. До них увійшли різнорідні лексеми та сполучення. У складі групи соматизмів було виокремлено підкатегорії тіло, шкіра, очі, серце, руки, ноги, плечі, обличчя, волосся, кістки, кров, голос. Окрему увагу привернули лексеми на позначення почуттів, відчуттів та станів людини, які також зараховують до соматизмів.

Категорія соматизми допомагає краще зрозуміти, чим є війна для кожної людини. Тілесність як засіб означення досвіду існувала дуже давно, адже при переживанні певних явищ або подій через власне тіло людина набуває здатності краще усвідомити досвід взаємодії із тією чи іншою реалією, сформувати своє знання та сприйняття її.

Майже всім частинам тіла класично приписують певні функції. У Ярини Чорногуз вони або збігаються: руки, що повинні виконувати певну роботу чи переносити щось; плечі – тримати вагу. Або навпаки – розходяться. Очі пов’язують із діями бачити або бути уважними – у віршах же вони частіше трапляються у

сполученні з ознакою сліпі. Так само й обличчя, котрі мали б зберігати індивідуальні ознаки – подібні між собою. Замість них, розрізнення людей відбувається завдяки ознаці кольору – волосся чи очей. Ноги, яким надають функцію бути опорою – є просто відсутніми, відрізаними.

Ярина Чорногуз описує події, що стосуються винятково десятилітньої війни Росії проти України.

Війна у неї – це явище, яке вона бачить та переживає від першої особи. Те, які образи та значення вона використовує, доповнює мовний дискурс про війну, надає йому нового звучання.

ВИСНОВКИ

Концепт – це засіб збереження та підсумування знань і досвідів людини про конкретну реалію. Він демонструє, як сприймаються окремі явища та реалії в межах мовного досвіду людини (чи групи людей) і те, які зміни можуть виникнути в цьому сприйнятті за рахунок зовнішніх факторів. Концепт може бути вербалізованим або невербалізованим та проявлятись у різних формах і конотаціях. У нашому дослідженні розглянуто було лише вербалізацію концепту «війна» на основі творчості Ярини Чорногуз. Основну увагу приділено словам, словосполученням та стилістичним засобам (метафорам, епітетам, метоніміям, персоніфікаціям, порівнянням).

Війна – явище давно відоме людству, що існувало практично від початку часів та зародження перших цивілізацій. Є велика кількість надбань у дослідженнях війни як концепту – індивідуального (авторського) на прикладах окремих творів чи авторів, спільного – вибудованого як частина асоціативного експерименту, у якому брала участь велика кількість респондентів. Вчені, розглянувши набір лексем, розділяють їх за різними категоріями, що часто збігаються в різних працях – це вказує на універсальність омовлення війни. Найчастіше згадуваними чатинами концепту «війна» є боротьба, смерть, емоції негативної конотації та інші.

У поезії Ярини Чорногуз війна постає складним і багатогранним явищем, адже ми бачимо її очима безпосередньої учасниці. У центрі лексичного поля концепту «війна» стоїть його слово-назва, далі надбудовуються атрибути війни, елементи, без яких вона не існує, але найбільше унікальне авторське бачення війни проявляється через соматизми.

Військові лексеми дозволяють Ярині Чорногуз зобразити війну як явище, що займає конкретну територію. Їй притаманне досить часте використання топонімів, що стосуються простору на Сході України: Донеччини та Луганщини. Всі вони сприяють збереженню національної пам’яті, адже стосуються, як правило,

трагічних подій, що на них відбувались. Частим в авторки є також звернення до узагальнених найменувань простору: степу та моря – територій бойових дій, гір – безпечного простору, покидаючи яке людина може потрапити лише на війну.

Велика кількість номінацій зброї допомагає сприймати війну як явище реальне та небезпечне, що має свої атрибути – міни, автомати, гранати, кулі тощо. Медичні прилади вказують на належність Ярини Чорногуз до бойових медиків та є ще одним прикладом атрибутів її війни.

Поділ на людей і ворогів має свій символізм. Тут ідеться про чітке розмежування своїх та чужих. До людей ми зарахували номінації військових звань, позивні та власні імена, що наводила Ярина Чорногуз. Вороги ж не мали синонімічних чи еквівалентних назв. У віршах їх завжди називають однаково, іноді з додаванням ознаки *російський*. Лише в одному вірші авторка проводить алюзію з тим, як до них звертаються в Національному Гімні України – *воріженьки*. Хоча ця пестлива форма так і не була названа у неї у віршах. Не послуговується авторка й іншими емоційно-забарвленими формами або номінаціями, що набули популярності з початком російської війни проти України.

Смерть у неї стає такою самою звичною, як і війна. Ярина Чорногуз перетворює її на подругу чи друга, що не викликає страху, не вказує на трагічність подій. Смерть є частиною реальності, до якої звикли; викликає співчуття та розуміння (її запрошують погріти руки поруч з усіма). У віршах про загибель побратимів звинувачують не смерть, а зброю, яка стала тому причиною: кулю, що пронизує тіло; гармату, на якій підриваються.

Соматизми надають можливість подивитись на війну через тіло людини, яке справедливо вважають найбільш вразливим об’єктом. Воно починає ділитися на фрагменти, сприйматися не як єдине ціле, проте окремі повноцінні частини – це розглядається як у прямому значенні: відірвані кінцівки, порізи на шкірі, втрата ніг, зору тощо; так і переносному – Ярина Чорногуз часто надає окремим частинам тіла (найчастіше очам та серцю) рис людини, вони виконують певні функції, мають

здатність відчувати емоції та впливати на середовище (або на людину, що є їхнім власником). Так, очі в неї сміються, плачуть і сперечаються, серце корчить гримаси, витримує випробування й зберігає здатність відчувати. Голос бориться з воєнною тишею, закликає до боротьби.

Почуття, відчуття й стани, що притаманні ліричній героїні або іншим персонажам віршів, найчастіше мають негативну конотацію. Вказують на впливи війни на емоційну сторону життя. Те, як радикально вони змінюються при порівнянні часів – довоєнних та після.

Війна в Ярини Чорногуз – явище, що займає чітку територію, має атрибути, без яких вона втратила б сенс. Війна формує побут, зумовлює зміну в баченні реалій і конкретних подій. Основна увага приділена подіям російсько-української війни від 2014 до 2023, коли вийшла друга збірка. Ярина Чорногуз власне унікальне бачення війни – це погляд людини, що бере в ній безпосередню участь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барташук О., Ніколаєва А., Тарасюк М. Вербалізація концепту «війна» в романі Г. Вдовиченко «Маріупольський процес». *Філологічний дискурс.* 2020. № 11. С. 77–91.

2. Бехруз Х. Поняття війни у міжнародному праві: проблеми концептуалізації. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 2. С. 558–561.

3. Близнюк К., Скідченко Р. Асоціативне поле концепту війна у свідомості української молоді. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. № 23 (Т. 1). С. 18–23.

4. Бондар О., Цегельська М. Засоби вербалізації концепту *authority* (на матеріалі англомовного та україномовного дискурсу). *Наукові записки. Серія: філологічні науки.* 2009. № 81 (3). С. 218–221.

5. Борисов О. О. Мовні засоби вираження емоційного концепту страх: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) : автореф. дис. … канд. філолог. наук : 10.02.04 Донецьк, 2005. 22 с.

6. Брославська Л. Метафоричні засоби вербалізації концепту war/війна в ідіодискурсі Е. Ґемінгвея. *НОВА ФІЛОЛОГІЯ.* 2014. № 66. С. 34–39.

7. Ваховська О. В. Вербалізація концепту *гріх* в англомовному дискурсі XIV-XXI століть : автореф. дис. … канд. філолог. наук : 10.02.04 Харків, 2011. 13 с.

8. Вербовецька О. Граматичні особливості метафор у поетичних текстах Анни Багряної. *Наукові записки ТНПУ.* 2019. № 1 (31). С. 18–23.

9. Вільчинська Т. Концепт «війна»: особливості мовної об’єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії.* 2017. № 34. С. 110–114.

10. Воробйова О. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник КНЛУ. Сер. Філологія.* 2011. № 2. С. 53−64.

11. Вступ до порівняльно-історичного вивчення / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1966. 596 с.

12. Гаврилюк Н. Поезія фронтовиків: образи війни в поезії Ярини Чорногуз. *Scientific Collection InterConf+*. 2023. № 32 (151). С. 274–285.

13. Голобородько К. Лінгвістичний статус концепту. *Культура народов Причерноморья. 2002*. №32. С. 27–30.

14. Головенко. К. Внутрішня форма метафори на позначення концепту time/час в англійській та українській мовах. *Наукові записки. Серія: філологічні науки.* 2005. № 165. С. 266–272.

15. Голубовська О. І., Корольов І. Р. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики : курс лекцій. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 223 с.

16. Гоменюк О. Концепт ’війна’ в індивідуально-авторській картині світу Оксани Забужко (на матеріалі збірки "І знов я влізаю в танк..."). *Studia Ukrainica Posnaniensia 6*. 2018. С. 21–26.

17. Государська О.В. Соматизми як засоби відображення наївної і наукової картин світу : дис. … канд. філолог. наук : 10.02.17 / Київ, 2017. 210 с.

18. Гоцинець І. Поняття «асоціативно-семантичне поле» у різних галузях лінгвостилістики. *Рідне слово в етнокультурному вимірі : збірник наукових праць.* 2016. С. 285–293.

19. Грись А. Асоціація як засіб трансформації негативного досвіту девіантів. *Актуальні проблеми психології.* 2015. № 9 (Вип. 16). С. 4–14.

20. Давидова Т. Поняттєві складники концепту *death* в англійській мові. *Слобожанський науковий вісник.* 2023. № 2. С. 17–20.

21. Єрмоленко С. Нариси з української словесності. Київ : Довіра, 1999. 430 с.

22. Жаботинская С. Концепт / домен: матричная и сетевая модели. *Культура народов Причерноморья.* 2009. № 168 (Т. 1). С. 254–259.

23. Жайворонок В. Проблема концептуальної країни світу та мовного її відображення. *Культура народов Причерноморья.* 2002. № 32. С. 51–53.

24. Загнітко А. Сучасний український словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. С. 920.

25. Зайченко О. Поняття «концепт» та його загальна характеристика. *Наукові записки. Серія Філологічна.* 2012. №24. С. 78–81.

26. Історія української мови. Лексика і фразеологія / гол. ред. Русанівський В. М. Київ : Наукова думка, 1983. 753 с.

27. Коваль А. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : Вид-во при Київському державному університеті видавничого об'єднання «ВИЩА ШКОЛА», 1987. С. 352.

28. Колегаєва, І. М. (2018). Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці. *Записки з романо-германської філології.* 2018. № 1(40), С. 121–123.

29. Колесник О. Емоції крізь призму лінгвосеміотики міфу. *Науковий вісний кафедри ЮНЕСКО КНЛУ.* 2013. 26. С. 76–82.

30. Колесник О. Концепт *війна* в аспекті лінгвосеміотики та лінгвокультурології. *Мовні і концептуальні картини світу.* 2014. № 48. С. 216–230.

31. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. С. 466.

32. Літяга В. Поняття «концепт» у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2013. №48. С. 48–50.

33. Маркова О. Антропометафора як засіб вербалізації концепту «патріотизм» у мові газети «Дзеркало тижня». *Одеський лінгвістичний вісник.* 2016. №8. С. 109–113.

34. Матушевська Н. Структура концепту СПОКУСА (на матеріалі англомовних лексикографічних джерел). *Вісник Житомирського державного університету.* 2015. № 4 (82). С. 75–80.

35. Мацько Л. Стилістика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

36. Мельничук О. С. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов. Київ : Наукова думка. 1966. 596 с.

37. Мойсеєнко Л. Соматизми в українській, німецькій та польській мовах із компонентом найменування «частина тіла людини». *Київські полоністичні студії.* 2015. Том XXVI. С. 410–415.

38. Молгамова Л. Асоціативний експеримент як емпіричний метод дослідження лінгвокогнітивних концептів. *Слобожанський науковий вісник.* 2023. № 2. С. 26–29.

39. Огар А. Вербалізація концепту *війна* в сучасному художньому дискурсі. *Рідне слово в етнокультурному вимірі.* 2019. С. 38–47.

40. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* 2015. № 4. С. 214–224.

41. Пономарів О. Стилістика сучасної української мови. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. С. 250.

42. Приблуда Л. Функції мовної метафори у творчості українських письменників-постмодерністів (на матеріалі творчості Ю. Андруховича, Т. Антиповича, Ю. Винничука, С. Жадана, О. Забарного, Ю. Іздрика, О. Ірванця, Ю. Покальчука). *Вісник Запорізького національного університету.* 2012. № 1. С. 363–367.

43. При евакуації людей з Жолобка одну з машин підірвали. Українська правда : веб-сайт. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2015/01/28/7056679/ (дата звернення: 27.05.2024).

44. Психологічний словник / упор. В. Синявський. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с.

45. Семашко Т. Засоби вербалізації концепту «білий колір» з позиції словотворчої деривації. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16 (Т. 1). С. 119-125.

46. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. С. 716.

47. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. С. 712.

48. Сівков І. Соматизми в різносистемних мовах: семантико-дериваційний, номінаційний та етимологічний аспекти (на матеріалі арабської мови, мови іврит, англійської, української та російської мов). *Східний світ.* 2013. № 2-3. С. 119–125.

49. Скриник М. Мілітарна метафора як один із засобів вербалізації концепту *Україна* в російських ЗМІ. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/7de0f518-3ad0-44da-98bd-4deb2971f617/content (дата звернення: 01.06.2024).

50. Словник української мови : в 20 т. / Український мовно-інформаційний фонд НАН України. 2015–2024. URL: https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0 (дата звернення: 02.06.2024).

51. Солопій В. Проблема лінгвістичної та позалінгвістичної презентації концептів у художньому дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету.* 2013. № 68. С. 224–229.

52. Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики. пер. з фр. Корнійчук А., Тищенко К. Київ : Основи, 1998. С. 328.

53. Стретович П. Класифікаційне розмаїття видів метафор. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2018. № 16. С. 232–239.

54. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. Білодіда І. К. Київ : Вид-во «Наукова думка», 1973. 434 с.

55. Тараненко О. Російсько-українська війна і українська мова. *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика* : монографія. Київ. 2024. С. 12–87.

56. Таценко Н.В. «Концепт» як ключове поняття когнітивної лінгвістики. *Вісник СумДУ. Серія «Філологія».* 2008. №1. С. 105–110.

57. Тимошенко А. Соматизми як засоби вербалізації душевного стану в оповіданнях Юдіт Германн. *Вісник студентського наукового товариства.* 2022. № 26. С. 105–109.

58. Тищенко-Ломанський Р. «На щиті» замість «Груз 200». Як у ЗСУ позбуваються радянської спадщини. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/na_shchyti_zamist_vantazh_200_yak_u_zsu_pozbuvayutsya_radyanskoi_spadshchyny_135977.html (дата звернення: 01.06.2024).

59. Трач. І. Метафоричні епітети в поезії В. Симоненка (за збіркою «Лебеді материнства»). URL: https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/d8655fa7-eb3a-47dd-ab72-9b49bb1413c1/content (дата звернення 27.05.2024).

60. Українська мова: енциклопедія. редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во «Укр. енциклоп.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

61. Храбан Т., Шостак О. Дослідження концепту за допомогою використання фреймово-слотової моделі (на прикладі концепту війна). *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики.* 2015. № 27. С. 449−456.

62. Шевченко О. Поняття концепту в сучасній перекладознавчій парадигмі. *Науковий вісний Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологічна.* 2021. № 48 (том 4). С. 128–131.

63. Юрченко О.В. Дефініція концепту в сучасних лінгвістичних дослідженнях. *Вісник Запорізького національного університету.* 2008. №2. С. 268–272.

64. Яворська Г. Дискурс війни (кілька методологічних питань). *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика* : монографія. Київ. 2024. С. 211–228.

65. Abelard P. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: https://plato.stanford.edu/entries/abelard/ (дата звернення: 27.05.2024).

66. Black. M. Metaphor. *Proceeding of the Aristotelian Society. New Series. Vol. 55 (1954-1955), pp. 273-294.*

67. Jackendoff R. Semantic Structures. Cambridge.1990. 336 p.

68. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago : University of Chicago Press, 1980. P. 256.

69. Somatic. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/somatic (дата звернення: 01.06.2024).

70. Wierzbicka A. Lexicography and Conceptual analysis. Ann Arbor: Karoma. 1985. 368 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТЕКСТОВОГО МАТЕРІАЛУ

71. Чорногуз Я. Як вигинається воєнне коло. Харків : Фоліо, 2020. 127 с.

72. Чорногуз Я. [dasein: оборона присутності]. Київ : Віхола, 2023. 128 с.